

Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут історії, права та міжнародних відносин
Кафедра права та методики викладання правознавства

Годонюк Юлія Сергіївна

**ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК
ДЖЕРЕЛО ПРАВА**

Спеціальність 081 Право

Галузь знань 08 Право

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістр

Науковий керівник:

_____ А.М.Кучук,

доктор юридичних наук, доцент

«___»_____ 2020 року

Виконавець:

_____ Ю.С.Годонюк

«___»_____ 2020 року

Суми 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОЗНАВЧІ ЗАСАДИ ПІЗНАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	
1.1. Практика Європейського суду з прав людини як об'єкт гносеології вітчизняної правничої науки	6
1.2. Методологічна основа пізнання практики Європейського суду з прав людини	13
Висновки до розділу 1	16
РОЗДІЛ 2. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ГАРАНТ КОНВЕНЦІЙНИХ ПРАВ	
2.1. Компетенція та рішення Європейського суду з прав людини	19
2.2. Структура, юрисдикція та практика Європейського суду з прав людини	22
Висновки до розділу 2	31
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА	
3.1 Застосування практики Європейського суду з прав людини в судовій практиці України	35
3.2 Виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини.....	52
Висновки до розділу 3	56
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	63

ВСТУП

Обраний Україною курс на євроінтеграцію обумовлює потребу у впровадженні європейських стандартів у правових взаємовідносинах і формування належного рівня захисту прав та інтересів фізичних та юридичних осіб. У цьому контексті важлива роль повинна відводитись урахуванню практики органів захисту прав людини в країнах-членах Ради Європи в процесі реформування національної правової системи як інституції, діяльність якої безпосередньо впливає на процеси нормотворчості, правозастосування та тлумачення норм права в Україні.

До вивчення досвіду захисту прав людини в країнах-членах Ради Європи та можливості його використання в Україні у своїх роботах звертались П. Рабинович, Д. Терлецький, С. Шевчук, А. Климович, С. Тагієва, С. Перчаткіна, В. Стефанюк, В. Паліюк, Е. Шишкіна, В. Кампо, А. Погребняк, А. Юдківська, М. Ватаманюк, В.Є. Мармазов, А.Б. Венгеров, Є. Врублевський, Ю.Д. Ільїн, В.О. Туманов, Л.Г. Гусейнов, Ж.-Л. Бержель, В. Бертам, Ф. Тетчер та інші.

Однак у працях згаданих авторів недостатню увагу, на нашу думку, було приділено висвітленню питання практики виконання рішень ЄСПЛ, спрямованих на захист прав людини в країнах-членах Ради Європи та можливості її використання в Україні. Саме це визначає **актуальність** даної роботи.

Тому **метою** роботи є дослідження практики ЄСПЛ як джерела права, а також практики імплементації рішень ЄСПЛ в Україні як джерело права.

Для досягнення мети необхідно виконати наступні завдання:

- висвітлити стан розробки проблеми дослідження практики ЄСПЛ як джерела права;
- з'ясувати методологічну основу дослідження практики ЄСПЛ як джерела права;
- провести дескрипцію компетенції ЄСПЛ та його рішень;

- схарактеризувати структуру, юрисдикцію та судову практику ЄСПЛ;
- окреслити місце та роль ЄСПЛ в системі гарантійних прав і свобод людини;
- схарактеризувати застосування ЄСПЛ в судовій практиці України як джерело права;
- визначити стан виконання Україною рішень ЄСПЛ.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері забезпечення прав людини.

Предметом дослідження є практика ЄСПЛ як джерело права.

Методи дослідження. Методологічна основа дослідження складається із сукупності загальних і спеціальних наукових методів, які, будучи застосовані комплексно, уможливають вирішення поставлених завдань дослідження та досягнення його мети. В основу дослідження покладено діяльнісний підхід, який дозволив комплексно дослідити практику ЄСПЛ як джерело права.

За допомогою дескриптивного та історичного методів досліджено стан дослідження проблеми (п. 1.1.), а за допомогою формально-логічного методу висвітлено пропедевтичні аспекти її дослідження (п. 1.2.), за допомогою формально-логічного методу проаналізовано понятійно-категорійний апарат (п. 1.1., п. 1.2.). Порівняльно-правовий метод був застосований для аналізу міжнародно-правового механізму захисту прав людини за допомогою практики ЄСПЛ, можливості використання такого досвіду в Україні (п. 2.1., 2.2., 2.3.). За допомогою логіко-семантичного методу та методу сходження від абстрактного до конкретного поглиблено поняттєвий апарат (п. 1.2.). За допомогою формально-юридичного методу досліджено застосування норм про права людини в практиці ЄСПЛ. Структурно-функціональний метод сприяв аналізу практики ЄСПЛ як джерела права і його застосування при захисті прав людини в Україні.

Нормативне підґрунтя магістерської роботи становлять Конституція України, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, міжнародні договори, законодавство ЄС, законодавство України.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в роботі висновки та теоретичні положення сприяють подальшому розвитку юридичної науки, подальшій науковій розробці проблем досвіду захисту прав людини та можливості його використання в Україні. Висновки, сформульовані в результаті проведеного дослідження, можуть бути використані вченими для подальших теоретичних розробок, а також законодавцем при розгляді питань про вдосконалення використання досвід захисту прав людини в Україні.

Структура магістерської роботи зумовлена її метою, поставленими завданнями й логікою дослідження, складається зі вступу, трьох розділів та висновків до роботи, а також списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 70 сторінок. Список використаних джерел та літератури нараховує 72 найменувань.

РОЗДІЛ 1. НАУКОЗНАВЧІ ЗАСАДИ ПІЗНАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

1.1. Практика Європейського суду з прав людини як об'єкт гносеології вітчизняної правничої науки

Питання про важливість взаємодії національної правової системи з ЄСПЛ вже давно знайшло своє місце у дослідженнях українських і зарубіжних вчених. Так, значна кількість наукових праць, присвячених праву на звернення особи до ЄСПЛ, питання природи рішень ЄСПЛ, впливу діяльності ЄСПЛ на правову систему України, статусу рішень ЄСПЛ, як джерела права та їх виконання, свідчить про те, що досить часто автори звертають увагу на діяльність ЄСПЛ та її наслідки для України. У зв'язку з цим необхідно згадати роботи П. Рабиновича, Д. Терлецького, С. Шевчука, А. Климович, С. Тагієва, С. Перчаткіної, В. Стефанюка, В. Паліюка, Е. Шишкіної, В. Кампо, А. Погребняка, судді Європейського суду з прав людини від України Г. Юдківської та інших.

Велика частина наукових робіт, присвячених системному аналізу практики ЄСПЛ, написана зарубіжними вченими. Відзначимо, зокрема, дослідження, присвячені особливостям судового тлумачення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (F. Sudre, F. Matscher, P. van Dijk, F. Ost і інші), поняттю рамок допустимої поведінки держав (R.St.J. Macdonald, WJ Ganshof van der Meersch, D. Shelton, H. Petzold і інші), а також окремим принципам організації та діяльності ЄСПЛ (H. Petzold, M.-A. Eissen, M. de Salvia і інші).

У рамках постатейних коментарів до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод детально розглянуті особливості тлумачення і застосування ЄСПЛ окремих її статей, а також захист окремих категорій прав людини (М.Лобов). Були спроби (F. Matscher, H. Petzold, P. van Dijk) систематизувати методи тлумачення ЄСПЛ, однак при цьому не

проводилося відмінності між тлумаченням Конвенції та її застосуванням у рамках тієї чи іншої справи. Розроблено систему принципів захисту прав людини ЄСПЛ (O.Jacot-Guillarmod), однак не було приділено достатньо уваги їх ролі у вирішенні справи по суті. В результаті розкриття принципів та методів тлумачення зводиться до аналізу значення понять, які лежать в їх основі (наприклад, поняття демократичності або пропорційності), в практиці ЄСПЛ.

Найважливішим аспектом проблеми правової природи життя ЄСПЛ є питання верховенства прав цих рішень. Одні експерти вважають, що дія Європейського суду не спрямована на створення правових норм, є юридично юридична сила та тлумачення, інші - підтримують протилежні точки зору та визначають законодавчі елементи в інших рішеннях ЄСПЛ.

Так, Г.В. Мальцев стверджує, що в роботі ЄСПЛ немає «елементів імпровізованого норма творення», оскільки його рішення базуються на Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і пов'язані з іншими нормативними актами Ради Європи. Автор визнає право ЄСПЛ вільно тлумачити положення Конвенції, однак, на його думку, «свобода тлумачення не рівнозначна свободі створювати нове правило, тому рішення ЄСПЛ не мають основоположних ознак юридичного прецеденту як самостійної форми. права» [35, с. 23].

За словами Б. Л. Зимненка, під час ратифікації Конвенції та Протоколів до неї вона чітко погодилася бути зобов'язаною лише тими положеннями, що містяться в цих міжнародно-правових актах, і зокрема стосовно положень, що регулюють юридично обов'язкову діяльність ЄСПЛ. містить, на думку автора, не правові норми, а правові позиції (інтерпретаційні прецеденти), які лише пояснюють зміст загальноприйнятих положень [68, с. 10].

В. В. Єршов також пише про попередні тлумачення як результати дій ЄСПЛ. На його думку, суддя в процесі тлумачення не «створює» закон, а лише глибше знає його та пояснює його сторонам у суперечці,

використовуючи історичні, логічні, лінгвістичні та систематичні методи тлумачення [68, с. 12].

При цьому слід зазначити, що і Б.Л. Зимненко, і В.В. Єршов визнають обов'язковість того тлумачення конвенційних положень, що міститься в рішеннях ЄСПЛ, винесених у відношенні Російської Федерації і констатують факт порушення російською державою норм Конвенції та протоколів до неї [68, с. 13].

Такий підхід до розуміння правової природи рішень ЄСПЛ видається одностороннім і неприйнятним, оскільки не враховує низку факторів, що вказують на законодавчу природу актів Європейського суду.

Як зазначає В.А. Туманов, в початковий період дії великих законодавчих актів при судовому застосуванні і тлумаченні їх норм велика роль такого критерію, як «намір законодавця». Суд прагне зрозуміти і максимально врахувати ці наміри і, відповідно, досить буквально дотримується букви закону. Однак з плином часу законодавчий текст набуває все більшу автономію стосовно того, «що хотів сказати законодавець». На перший план виступає формула «що виходить зі сказаного законодавцем в умовах, що змінилися громадських умовах», і виразником цього процесу стає судова практика. Даній схемі відповідає і діяльність ЄСПЛ, взята в історичному розрізі [59, с. 78].

В юридичній науці на сьогодні немає єдиної думки відносно того, що з себе представляють правові позиції ЄСПЛ. В.А. Туманов визначає їх як «практико-прикладний інструментарій правозастосовної діяльності», підкреслюючи при цьому, що вплив даного інструментарію на вирішення справ є по суті більш ніж вагомим [59, с. 18].

На думку Е.С. Алісієвіч, правові позиції (які автор називає також «правовими стандартами») являють собою «узагальнення практики тлумачення ЄСПЛ прав і свобод людини, гарантованих Конвенцією та протоколами до неї, яка стає правовою основою рішень ЄСПЛ відповідних ситуацій, пов'язаних з застосуванням цих прав» [58, с. 99].

Сутність сьогоденішнього підходу до тлумачення положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколів до неї досить точно висловив відставний президент Європейського суду Р. Бернхардт, який у своєму виступі сказав: як «живий інструмент», з тими самими темпами, що й розвиток нашого суспільства, і не обов'язково відповідає намірам «батьків-засновників», які створили його в 1950 р. »[68, с. 23].

Таким чином, ЄСПЛ пристосовує норми Конвенції до реалій, що змінюють соціальні та правові умови, і фактично наповнює звичайне регулювання новим змістом. Слід підкреслити, що ЄСПЛ виходить за рамки правових рамок, встановлених Європейською конвенцією про захист прав людини та основних свобод та протоколами до неї.

І.С. Метлова також розуміє правові позиції ЄСПЛ як результати узагальнення накопичилася практики ЄСПЛ з розгляду скарг на порушення певних прав і свобод людини, гарантованих Конвенцією та Протоколі до неї. При цьому автор відзначає нормативний характер правових позицій і вказує на їх поширення не тільки на конкретний, що став предметом розгляду в ЄСПЛ випадок, але і на всі аналогічні випадки [68, с. 21].

П.В. Волосяк дає розгорнуте визначення поняття «правова позиція ЄСПЛ»: «Це правові висновки та подання ЄСПЛ, як результат інтерпретації (тлумачення) їм норми Конвенції про захист прав людини і основних свобод і Протоколів до неї в межах своєї компетенції, які усувають невизначеність у конкретних ситуаціях та слугують правовою основою для рішень ЄСПЛ »[68, с. 25].

На наш погляд, це визначення повинно підкреслювати стандартний характер та юридичну силу розглянутих правових позицій і, отже, визначати їх такими, що створені ЄСПЛ шляхом тлумачення положень Конвенції та її протоколів, міжнародного права, що формулюються в рішеннях щодо конкретних випадків та дійсні пізніше подібні справи розглядаються ЄСПЛ, а

також слугують обов'язковою моделлю для розуміння Конвенції та протоколів до неї з правових питань держав-членів Ради Європи.

Слід зазначити, що при дослідженні ролі ЄСПЛ більшість авторів аналізували його діяльність переважно в плані визначення стадій проходження скарги, правил юридичної техніки, використовуваної ЄСПЛ і наслідків його рішень для національних правових систем. Але при всьому багатстві наукового матеріалу, що стосується питань діяльності ЄСПЛ, ступінь розробленості природи і місця рішень ЄСПЛ в системі джерел українського права явно недостатня.

Таким чином, до теперішнього часу інтенсивно досліджувалися в основному прикладні проблеми діяльності ЄСПЛ. Більшість досліджень, присвячених ЄСПЛ та його рішенням, проводяться на галузевих рівнях, а на загальнотеоретичному рівні монографічних досліджень не проводилося.

Робота (Практика Европейского суда по правам человека по рассмотрению дел в отношении Российской Федерации, М., 2015) присвячена питанням організації та діяльності Ради Європи і його унікальному контрольному механізму щодо дотримання європейських стандартів прав людини. Особливу увагу приділено «системним» порушенням прав людини і прецедентним рішенням ЄСПЛ [59, с. 30].

Стаття Олени Чубенко («Європейський суд з прав людини і Верховний суд України: аспекти взаємодії») присвячена актуальним проблемам взаємодії ЄСПЛ і Верховного Суду України. Вказується на особливу роль Верховного Суду України в реалізації рішень та застосування практики ЄСПЛ. Стверджується, що робота Верховного Суду України характеризується зростанням прикладів застосування Європейського суду, що, в свою чергу, свідчить про значний вплив рішень Європейського суду з прав людини на розвиток правової системи України в контексті європейської правової традиції [68, с. 29].

Стаття Сабодаш Р.Б. «Практика Європейського суду з прав людини як джерело цивільного права України» присвячена дослідженню рішень

Європейського суду з прав людини як джерела цивільного права. Досліджуючи практику Європейського суду з прав людини, автор приходять до висновку, що в своїх рішеннях Суд часто формує правила поведінки, відмінні від встановлених цивільним законодавством України. Іншими словами, створює нові норми цивільного права. У статті рішення Європейського суду з прав людини визначаються як особлива форма прецеденту. Зазначені висновки підтверджуються і наведеної для прикладу практикою самого Європейського суду з прав людини. [19, с. 76]

Стаття Ількова В. В. «Практика Європейського суду з прав людини як правове джерело в адміністративному судочинстві: загальні принципи» присвячена дослідженню поняття та особливостей юриспруденції Європейського суду з прав людини як правового джерела в адміністративному судочинстві, а також принципи та положення Європейської конвенції з прав людини, які використовуються в адміністративному судочинстві і які тлумачаться Європейським судом з прав людини у своїй юриспруденції. [19, с. 76]

У статті Середи Т.М. «Практика Європейського суду з прав людини як джерело судового правозастосування» присвячена вивченню європейського законодавчого досвіду та європейської правової доктрини на прикладі юриспруденції Європейського суду з прав людини як джерела судового правозастосування [68, с. 77]. Автор зазначає, що насправді застосування цього правового джерела національними судами є проблематичним, навіть якщо робляться відповідні спроби його вирішення. Серед важливих принципів реалізації положень Конвенції у національній правовій системі автор вбачає принцип обмеженої позитивності відповідальності держави. Як загальний принцип, держава-учасниця Конвенції повинна утримуватися від втручання у певні сфери суспільного життя.

Автор наголошує, що відповідно до цих законів суди України у справах повинні використовувати Конвенцію та юриспруденцію Європейського суду з прав людини як джерело права [71, с. 77].

Т.М. Слінько у статті «Практика Європейського суду з прав людини як джерело інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України» вказує, що Ратифікація Україною Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (ЄСПЛ) 17.07.1997 р. розпочав новий етап у діяльності вітчизняних правозастосовних і правотворчих.

Цією дією Україна визнала для себе юридично важливі рішення механізму контролю цієї угоди та підтвердила, що новий підхід у галузі прав людини, закріплений в Конституції України, повинен бути незворотним і остаточним [71, с. 18]. Після ратифікації Конвенції, відповідно до ст. 9 Конституції України, стала частиною національного законодавства. Саме з цього моменту розпочався новий етап у наукових дискусіях щодо визнання рішень цього наднаціонального судового органу та головного чинника розвитку системи захисту основних прав і свобод в Україні, особливо на основі природного права, це не лише механічна адаптація українського законодавства. Європейські правові стандарти, а також затвердження нового правового розуміння. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування судового законодавства Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006, суди застосовують Конвенцію та юриспруденцію Європейського суду з прав людини як джерело права, коли розглядає справи [42].

М. Шимків у статті «Судова практика Європейського суду з прав людини як джерело українського права» доходить висновку, що відповідно до положень Конвенції про захист прав і основоположних свобод, яку Верховна Рада України ратифікувала, прийнявши відповідний закон, а також відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», практика Європейського суду з прав людини є джерелом українського права. Існують не поодинокі випадки звернення національних судів до положень Конвенції та практики Європейського суду з прав людини при винесенні ними рішень.

При цьому, за юридичною силою практика ЄСПЛ стоятиме після міжнародних договорів згода на обов'язковість яких було надано Верховною Радою України [40, с. 120].

1.2. Методологічна основа пізнання практики Європейського суду з прав людини

Сучасна юридична практика вимагає від юриспруденції постійного вдосконалення методології. Очевидно, що сучасна юридична наука повинна оновити свої інструменти дослідження. Успіх розв'язання будь-якої проблеми залежить від наявності та ступеня розвитку методологічних передумов. Якщо вони відсутні, практичні дії є або марними, або небезпечними, що спричиняє несподівані наслідки, або взагалі суперечить цілям. Результати наукових і практичних дій людини є наслідком не лише того, хто діє, і на що спрямована когнітивна дія, а й того, що методично виконує сам пізнавальний процес.

Методологія сучасних правових досліджень характеризується такими особливостями, як висвітлення різних форм теоретичного пізнання державно-правової дійсності, оптимізація когнітивних засобів, вплив на рівень юридичної науки загалом, зумовлений ідеологічними, філософськими та науковими основами права.

Слід зазначити, що в юридичній науці, як і в принципі загальної науки, немає єдиного розуміння для визначення методологічного підходу.

Діяльнісний підхід застосовується в методології соціальних наук, а його суть пояснюється обумовленістю соціальних явищ фактором існування дії людини, який є визначальним фактором існування такої суттєвої системи, як суспільство. Поняття «діяльнісний підхід» у широкому розумінні означає, що методологія дослідження базується на категорії людської діяльності як суб'єкта (учасника) соціально-правових відносин.

У сучасній юриспруденції широко застосовується діяльнісний підхід, зумовлений соціальним характером та функціональним призначенням

держави та права, цілеспрямованим здійсненням прав та юридичних обов'язків соціальних груп, які функціонують як юридичні суб'єкти (суб'єкти правовідносин) тощо.

Отже, діяльнісний підхід до дії передбачає пояснення правового явища у нерозривній єдності з діями людини. Юридичне явище може бути об'єктом впливу, засобом дії, метою чи результатом, зовнішнім фактором впливу тощо, але у всіх випадках існує певний взаємозв'язок між людиною та явищем, завдяки включенню людини в складну систему соціальних взаємодій, засновану на правових стандартах поведінки [40, с. 15-18].

Загалом, право є явищем не статичним, а динамічним (хоча це не означає, що воно не є стабільним; право має певну стабільність, інакше воно не могло б виконувати свою основну функцію - регулювання суспільних відносин), відповідно, розуміти причини розвитку суспільства та права, встановити фактори таких змін та дозволити синергетичний підхід.

Вивчення соціальних явищ повинно базуватися на аксіологічному підході. Однією з тем філософських дискусій є наявність або відсутність абсолютних цінностей, однією з яких, наприклад, можуть бути права людини. Водночас цивілізоване суспільство, яке пережило дві світові війни, розробило систему цінностей, засновану на гуманізмі. Саме гуманістична ідеологія є основою міжнародного права. У преамбулі Статуту ООН зазначається: «Ми, народи Об'єднаних Націй, твердо налаштовані позбавити майбутні покоління від нещастя війни, яка два рази принесла людству невимовну скорботу, і підтвердити віру в основоположні права людини, гідність та цінність людей, рівність між чоловіками та жінками та рівні права великих та малих націй та створення умов, в яких справедливість та верховенство права поважаються відповідно до договорів та інших джерел міжнародного права, та сприяти соціальному прогресу та кращим умовам життя з більшою свободою» [40, с. 16].

Наріжним каменем гуманізму є людина. Навколо неї побудована вся система суспільства, це людина, якій повинні служити соціальні інститути.

Сприйняття цієї цінності закріплено в Основних законах багатьох країн, і Україна не є винятком у цьому аспекті: «Люди, їх життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканість та безпека визнані в Україні як найвища соціальна цінність» [40, с. 16] - проголошено в ч. 1 ст. 3 Конституції України.

Загалом, зміст аксіологічного підходу містить низку положень, які дослідник повинен враховувати, зокрема:

- еквівалентність різних поглядів на право, різних концепцій для розуміння права; хибне твердження про «неповноцінність» інших культур, їх нерозвиненість тощо;
- вивчення соціального явища, включаючи право, повинно враховувати культурне середовище, в якому воно знаходиться.
- синергія замість поглинання та нав'язування;
- прагматизм, заснований на соціокультурному розумінні цінностей [40, с. 12-14].

Методологічною основою дослідження є сукупність загальних та спеціальних наукових методів, які при широкому застосуванні дозволяють розв'язати проблему дослідження та досягти своєї мети. Таким чином, за допомогою описових та історичних методів досліджується стан дослідження проблеми (п. 1.1), а за допомогою формально-логічного методу розроблено методику її дослідження (п. 1.2.), за допомогою формально-логічного методу проаналізовано понятійно-категорійний апарат (п. 1.1., п. 1.2.). Порівняльно-правовий метод був застосований для аналізу міжнародно-правового механізму захисту прав людини за допомогою практики ЄСПЛ, можливості використання такого досвіду в Україні (п. 2.1., 2.2., 2.3.). За допомогою логіко-семантичного методу та методу сходження від абстрактного до конкретного поглиблено поняттєвий апарат (п. 1.2.). Застосування стандартів прав людини у практиці ЄСПЛ вивчалось за допомогою формально-правового методу. Структурно-функціональний метод сприяв аналізу практики ЄСПЛ як правового джерела та її застосуванню у захисті прав людини в Україні.

Висновки до розділу 1

Актуальність дослідження взаємозв'язку ЄСПЛ із національною правничою системою України є дискусійним питанням сьогодення, що підтверджується значними дослідженнями даної сфери зарубіжними й вітчизняними науковцями. Чільна кількість даних досліджень акцентує увагу на:

1. Реалізації права звернення особи до ЄСПЛ.
2. Взаємозв'язку прийнятих європейським судом рішень на національне законодавство.
3. Визначення правничої природи рішень Європейського суду.
4. Статус рішень Європейського суду як джерела права.

Так, дослідженням даної проблематики, а саме реалізації у своїй діяльності правотворчих функцій європейських судом та значення таких рішень для України, відображенні у працях П. Рабиновича, Д. Терлецького, С. Шевчука, А. Климович, С. Тагієва, С. Перчаткіної, В. Стефанюка, В. Паліюка, Е. Шишкіної, В. Кампо, А. Погребняка, судді Європейського суду з прав людини від України Г. Юдківської та інших.

Спірним та основоположним аспектом у дослідженні актуальності у правничій сфері українського законодавства рішень Європейського суду є питання щодо нормотворчої властивості таких рішень. Щодо даного аспекту позиція вчених розділилась, де одні вважають, що європейський суд своїми рішеннями не створює правових норм, а має на меті лише правозастосування та інтерпретацію правових норм. Інші ж вчені розглядають рішення Європейського суду як правотворчий акт.

Не зважаючи на спірні думки та позиції, зарубіжні й вітчизняні науковці у царині юриспруденції погоджуються, що Європейський суд своїми рішеннями пристосовує Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод до сучасних реалій, що видозмінюють суспільні й правові умови, таким чином наповнюючи конвенційне врегулювання новим

змістом. Варто зазначити, що при цьому Європейський суд у свої рішеннях чітко дотримується меж, визначених Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод.

Єдності науковців щодо практики ЄСПЛ як джерела права немає й у питанні визначення правової позиції Європейського суду, що породжує значну кількість наукових досліджень у сфері прикладних проблем Європейського суду на галузевому рівні, при цьому на загальнотеоретичному рівні монографічних досліджень не проводилося.

Сучасна юридична практика вимагає від юриспруденції постійного вдосконалення методології. Очевидно, що для сучасної юридичної науки необхідно оновлення інструментарію дослідження. Успіх розв'язання будь-якої проблеми залежить від наявності та ступеня розробленості методологічних передумов. За їх відсутності практичні дії виявляються або даремними, або небезпечними, породжуючи неочікувані наслідки, або ж узагалі – протилежні поставленим цілям. Результати наукової та практичної діяльності людей є наслідком не лише того, хто діє або на що спрямовано пізнавальну діяльність, а й того, яким методологічним інструментарієм здійснюється сам пізнавальний процес.

Основним компонентом методології сучасного правознавства, на нашу думку, визначальним за своїм евристичним потенціалом є методологічні підходи щодо інтерпретації яких склалися різні наукові позиції.

Необхідно зазначити, що в юридичній науці як і в принципі загальнонауковій, не існує єдиного розуміння у визначенні методологічного підходу.

Методологічна основа дослідження складається із поєднання спеціальних та загальних наукових методів. Таке поєднання забезпечує можливість ґрунтового вирішення поставлених завдань дослідження та досягнення його мети. Так, за допомогою :

1. Дескриптивного та історичного методів досліджено стан дослідження проблеми (п. 1.1.).

2. Формально-логічного методу розроблено методику її дослідження (п. 1.2.), проаналізовано понятійно-категорійний апарат (п. 1.1., п. 1.2.).

3. Порівняльно-правовий метод був застосований для аналізу міжнародно-правового механізму захисту прав людини за допомогою практики ЄСПЛ, можливості використання такого досвіду в Україні (п. 2.1., 2.2., 2.3.).

4. Логіко-семантичного методу та методу сходження від абстрактного до конкретного поглиблено поняттєвий апарат (п. 1.2.).

5. Формально-юридичний метод дослідження застосовується задля дослідження застосування норм прав людини в практиці ЄСПЛ.

6. Структурно-функціональний метод сприяв аналізу практики ЄСПЛ як джерела права і його застосування при захисті прав людини в Україні.

РОЗДІЛ 2. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ГАРАНТ КОНВЕНЦІЙНИХ ПРАВ

2.1. Компетенція та рішення Європейського суду з прав людини

Міжнародний захист прав і свобод людини здійснюється як на глобальному, так і на регіональному рівні.

Формування європейської системи захисту прав людини почалося майже відразу після виникнення глобальних інститутів в цій області. Руйнування Другої світової війни, а також виникнення соціалістичного блоку держав підштовхнули європейську громадськість до об'єднання з метою, по-перше, недопущення повторення суперництва і ворожнечі між ними, здатних привести до нових воєн, і, по-друге, забезпечення демократії та верховенства права в життя континенту. Саме права людини, грубо зневажаються під час воєн, вважалися в той час фактором, здатним об'єднати народи континенту.

У травні 1948 року за ініціативою Міжнародного комітету за європейську єдність в Гаазі відбувся конгрес, на якому представники європейських держав обговорювали можливі шляхи інтеграції. Були висунуті різні пропозиції, наприклад, Бельгія та Франція пропонували створити федерацію держав. Великобританія і Скандинавські країни виступили проти такої ідеї, закликаючи обмежитися створенням міжнародного інституту, який би не зазіхав на суверенітет її членів. В результаті прийшли до єдиної думки про необхідність створення міжнародної організації, що сприяє співробітництву і взаємному розвитку її членів. Таким чином 5 травня 1949 року в Лондоні десятима європейськими державами був підписаний статут Ради Європи. Статут обмежує членство в організації рамками європейського континенту і пред'являє до його учасників такі вимоги: по-перше, кожен член Ради Європи повинен визнавати принцип верховенства Права, по-друге, все особи, які перебувають під її юрисдикцією, повинні користуватися всіма

правами та свободами людини, по-третє, члени організації повинні активно співпрацювати в досягненні мети Ради Європи.

Практично в той самий час засновники Ради Європи почали розробляти міжнародний договір, в якому були б закріплені основні політичні і громадянські права людини. Такий договір, повна назва якого - Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод, було підписано в Римі 4 листопада 1950 року і вступив чинності 3 вересня 1953 року.

У той час як Загальна декларація прав людини просто проголошувала прагнення держав дотримуватися прав людини, Європейська конвенція встановила прямі обов'язки держав по дотриманню прав людини, але найголовніше полягає в тому, що вона встановила ефективний на даному етапі механізм захисту цих прав. «Цінність Конвенції, - пише французький вчений К. Васак, - визначається фактично її механізмом, а не правами, які вона захищає. Вперше в історії людства існує міжнародний механізм, який функціонує поза державою і висловлює загальні цінності всього людства» [19, с. 154-155].

Спочатку цей механізм був складну і заплутану систему, що складається з трьох інститутів - Комітету Міністрів, Комісії з прав людини та Європейського Суду з прав людини. Комісія і ЄСПЛ були безпосередньо уповноважені розглядати міждержавні та індивідуальні скарги, які надходили спочатку на розгляд Комісії та лише за певних обставин могли бути розглянуті ЄСПЛ [6]. Комітет Міністрів також мав невластиві подібним органам квазісудові повноваження. Наприклад, якщо справа протягом трьох місяців після його розгляду не було передано державою-відповідачем Європейського суду з прав людини, то рішення про те, чи відбувалися порушення конвенційних прав людини даною державою, брав Комітет Міністрів. Тому ЄСПЛ часто визначався як апеляційний орган, який би розглядав скарги лише у виняткових випадках. На це вказує і кількість винесених ЄСПЛ постанов на початку його діяльності: з 1959 по 1985 року Європейським Судом було прийнято всього 105 рішень. Це можна пояснити

також і тим, що не всі держави відразу погодилися прийняти обов'язкову юрисдикцію ЄСПЛ. Наприклад, Франція лише в 1981 році надала своїм громадянам право звертатися в ЄСПЛ.

Однак такий складний і заплутаний механізм викликав невиправдані труднощі і сповільнював процес розгляду заяв. Зі збільшенням кількості індивідуальних скарг, а згодом і кількості учасників Ради Європи, виникла необхідність кардинально перебудувати контрольний механізм, передбачений конвенцією з метою підвищення його ефективності. Способи вирішення цього завдання були визначені Протоколом № 11 від 11 травня 1994 року, який вступив в чинності 1 листопада 1998 році [44].

Ст. 1 Протоколу № 11 вносила суттєві зміни в контрольний механізм Ради Європи: Комісія і ЄСПЛ замінялися єдиним постійно діючий ЄСПЛ, в структурі ЄСПЛ з'явилися комітети, що складаються з трьох суддів, завдання яких полягало в виключення явно неприйнятних скарг. Всі індивідуальні скарги стали направлятися безпосередньо до ЄСПЛ, який розглядає їх як по суті, так і на предмет їх прийнятності. Комітет Міністрів був позбавлений квазісудових повноважень щодо винесення рішень.

Місце Європейського суду у структурі органів Ради Європа викликає суперечки. Його визначають як судового органу, сформованого в рамках даного міжнародного інституту, що контролює виконання державами-учасниками положень Конвенції. Однак стаття 10 Статуту Ради Європи називає в якості його органів тільки Комітет Міністрів і Парламентську Асамблею [50, с. 21]. Пізніше з'явився також Конгрес місцевих і регіональних влад Європи. Сам Європейський суд з прав людини заснований тільки Конвенцією, яка і наділяє його судовими повноваженнями. Тому В. А. Туманов зазначає, що «ЄСПЛ діє не в рамках Ради Європи, а при Раді Європи, і прийменник «при» зовсім не випадковий» [58, с. 103]. Зв'язок Європейського суду з прав людини з органами Ради Європи забезпечується за рахунок того, що, по-перше, бюджет ЄСПЛ становить значну частину загального бюджету організації, по-друге, судді обираються Парламентською

Асамблеєю, по-третє, Комітет Міністрів здійснює нагляд за виконанням членами судових актів ЄСПЛ, по-четверте, юрисдикція ЄСПЛ поширюється на всіх членів Ради Європи. Однак це не скасовує того факту, що Європейський суд є незалежним і самостійним інститутом стосовно до інших органів Ради Європи.

2.2. Структура, юрисдикція та практика Європейського суду з прав людини

Європейський Суд з прав людини складається з суддів, обраних Парламентською Асамблеєю від кожного члена Ради Європи. Держави-учасники пропонують Парламентській Асамблеї список з трьох суддів, з яких остання обирає одного на посаду судді ЄСПЛ, причому він може і не бути громадянином цієї держави. На сьогодні кількість членів Ради Європи становить 47 країн, а значить і ЄСПЛ складається з 47 суддів [15, с. 403].

До суддів пред'являються підвищені вимоги до їх компетенції, а також до їх моральних якостей. Стаття 21 Конвенції передбачає, що «судді повинні мати високі моральні якості та кваліфікацію, необхідну для призначення на високу судову посаду, або бути юристами з визнаним авторитетом» [19, с. 15]. При цьому судді засідають в ЄСПЛ у своїй особистій якості і не можуть займатися іншою професійною діяльністю [6].

На пленарних засіданнях ЄСПЛ обирає зі свого складу Голову ЄСПЛ, а також його заступників на три роки. Голова ЄСПЛ керує його діяльністю, виступає від його імені перед іншими органами Ради Європи. На пленарних засіданнях судді також утворюють Палати, обирають їх Голів, приймають Регламент ЄСПЛ, обирають Секретаря і його заступників.

Європейський Суд з прав людини розглядає звернення двох видів: по-перше, будь-яка держава-член Ради Європи може передати на розгляд ЄСПЛ питання про будь-яке порушення прав людини іншою державою-учасницею Конвенції - це міждержавні відносини; по-друге, ЄСПЛ може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб - індивідуальні

скарги. Саме останні в переважній більшості є предметом розгляду Європейського Суду з прав людини.

Щоб індивідуальна скарга була розглянута ЄСПЛ, вона повинна відповідати суворим правилам як за формою, так і за змістом, а також за терміном і порядком подачі. Як показує практика, більшості заявників відмовляють в розгляді заяв через невідповідність даним вимогам, тобто, через неприйнятність скарги. За даними статистики кількість скарг, які є неприйнятними, перевищує 90%.

Умови прийнятності встановлені статтею 35 Конвенції. Їх можна розділити на кілька груп. Перші пов'язані з тим, що компетенція і повноваження ЄСПЛ відповідають субсидіарності стосовно держав, а основна відповідальність за захист прав людини лежить на самих учасниках Конвенції. Тому заявник спочатку повинен вичерпати всі національні засоби захисту прав, і протягом шести місяців звернутися до Європейського Суду з прав людини.

Скарги повинні відповідати встановленій для них формі, зокрема ЄСПЛ не приймає до розгляду анонімні скарги, а також ті, які вже були розглянуті ЄСПЛ або знаходяться на розгляді в рамках іншої процедури міжнародного розслідування.

Щодо вимог до змісту звернень, стаття 35 встановлює, що права, передбачувано порушені державою-учасником, повинні входити до каталогу прав, встановлених Конвенцією. Це пояснюється тим, що держави, які ратифікували цей міжнародний договір, зобов'язалися дотримуватися і захищати саме ті права, які перераховані в розділі I Конвенції. Всі інші права не підпадають під сферу дії конвенції, і, відповідно, не підлягають захисту в рамках контрольного механізму Ради Європи.

ЄСПЛ також визнає непринятною скаргу, яка є необґрунтованою або є зловживанням правом на подання заяви, а також, якщо заявник не поніс значного збитку.

Європейський Суд складається з 5 секцій, які формуються на пленарному засіданні ЄС. Більше того, судді кожної з секцій повинні представляти різні правові системи держав-учасниць Конвенції. Склад секцій також повинен бути збалансованим з точки зору географічного району та враховувати принцип рівного представництва на основі статі [61, с. 18]. Різниця між секціями та Палатами полягає в тому, що перші є адміністративними одиницями Суду, тоді як другі - юридичні відділи, сформовані всередині секцій [8].

Раніше ЄС складався тільки з комітетів, Палат або Великої палати, які і займалися розглядом звернень. У функції комітетів входило виключення неприйнятних і таких, що не підлягають розгляду, скарг. Комітети складаються з трьох суддів, Палати - з семи. Велика палата складається з 17 суддів, у тому числі Голови Суду та його заступників, президентів палат ЄС та інших суддів. Після набрання чинності Протоколом № 14 апеляційні скарги почали розглядати окремі судді [50, с. 21].

Одноосібні судді були засновані з метою прискорення процедури розгляду заяв, зокрема для більш швидкого виключення явно неприйнятних скарг [69, с. 165]. До їх компетенції входить оголошення її неприйнятною або виключення її з реєстру справ. Таким чином, одноосібні судді виконують функції первинного фільтра, відсікаючи явно неприйнятні заяви. Їх рішення остаточні, тому вони не підлягають перегляду. Слід пам'ятати, що передача скарги таким суддею до комітету або Палати не є заявою про прийнятність або кваліфікацію, оскільки як комітет, так Палата та Велика палата можуть визнати запит неприйнятним.

Одноосібний суддя може передати справу комітету, що складається з трьох суддів, або Палаті, що складається з семи суддів. Комітет також розглядає скаргу на прийнятність. Якщо питання, яке лежить в основі скарги, є предметом практики ЄСПЛ, то комітет може визнати її прийнятною і одночасно постановити рішення по суті скарги. Рішення і постанови комітету також є остаточними.

Якщо ж справу неможливо вирішити виходячи з прецедентного права Європейського Суду з прав людини, то вона передається на розгляд Палаті, яка своїм рішенням визначає її прийнятність, а також виносить рішення по суті.

Палата може до винесення рішення відмовитися від своєї юрисдикцію на користь Великої палати, якщо справа порушує серйозне питання, пов'язане з тлумаченням Конвенції чи протоколів до неї, або прийняте рішення може увійти в суперечність з раніше винесеними рішеннями. Однак це можливо тільки при наявності обопільної згоди заявника та держави-відповідача. Стаття 3 Протоколу № 15, який ще не набрав чинності, передбачає виключення цього обмеження з тексту Конвенції.

Скарги можуть також передаватися на розгляд Великої Палати Європейського Суду з прав людини, якщо протягом трьох місяців після винесення рішення одна зі сторін вимагатиме цього. Однак колегія Великої палати може відмовити в перегляді цієї справи, якщо її предмет не представляє особливої складності та не порушує серйозне питання. Це обмеження призвело до того, що кількість рішень, винесених Великою палатою ЄСПЛ, набагато менше кількості рішень інших складів ЄСПЛ. Тому «основна частина рішень виноситься однією з палат» [8].

Юрисдикцію ЄС можна розділити на предметну і територіальну.

Предметна юрисдикція ЄСПЛ - це ті права, для захисту яких заснований контрольний механізм Ради Європи. Європейська Конвенція про захист прав людини та основних свобод в розділі I поставила під захист тільки певну частину цивільних і політичних прав. Самі творці міжнародного договору в його преамбулі вказали, що Уряди сповнені рішучості зробити перші кроки для забезпечення колективного гарантування певних прав, проголошених у Загальній декларації. Тому каталог прав, передбачений Конвенцією і протоколами до неї, поступається за своєю кількістю Загальній Декларації прав людини та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

Також слід вказати на те, що соціальні, економічні та культурні права не є предметом даної Конвенції. Як відзначають дослідники, творці Конвенції планували спочатку поставити під контроль саме цивільні права людини, забезпечення яких може бути здійснено учасниками Конвенції негайно і без великих витрат.

Перелік прав, закріплених Конвенцією і протоколами до неї, є закритим і вичерпним, що пояснюється необхідністю забезпечити визначеність в тому, порушення яких саме прав тягне за собою міжнародну відповідальність держав. Однак іноді ЄС приходить до розширеного тлумачення положень Конвенції, виводячи з неї права, прямо не передбачені цим договором. Це є можливим, оскільки права і свободи сформульовані в Конвенції в загальному вигляді, що дозволяє ЄС тлумачити положення міжнародного документа відповідно до реалій сучасного суспільства. Тому Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод вважається динамічним документом, що змінюється разом із практикою ЄСПЛ [8].

Таким чином, предметна юрисдикція Європейського Суду обмежена лише деякими цивільно-політичними правами. У зв'язку з цим, скарги, в яких заявником вказується на порушення прав інших, ніж передбачені Конвенцією, визнаються ЄСПЛ неприйнятними і не підлягають розгляду [50, с. 38].

Територіальна юрисдикція Європейського Суду з прав людини обмежена територіями держав-членів Ради Європи. Тому можна сказати, що юрисдикція ЄСПЛ дорівнює сумі територій держав-учасниць Конвенції. Однак в ряді випадків, юрисдикція ЄСПЛ може перетинати кордони держав-учасниць. Наприклад, стаття 56 Конвенції вказує на можливість держав заявити про поширення її дії також на території, що не входять до складу цієї держави, якщо остання несе відповідальність за міжнародні відносини даних утворень. Дане положення впливає з наявності колоніальних володінь держав-учасниць Конвенції на момент появи Конвенції. Згодом багато

колонії стали незалежними та самостійними, внаслідок чого сфера застосування даного положення істотно обмежилася.

Зараз актуальним є інший спосіб поширення юрисдикції Європейського Суду з прав людини за межі кордонів держав. Так, в ряді випадків, ЄСПЛ привертає держави до відповідальності і за порушення, що відбуваються за межами їх кордонів, якщо ЄСПЛ дійде висновку, що певна держава мала контроль або вплив над територією, на якій відбувалося дане порушення.

Захист прав і свобод людини, здійснюваний Європейським Судом, поширюється на всіх без винятку осіб, які перебувають на території держави-члена Ради Європи чи іншим чином постраждали від його дій. Тому порушення прав осіб, які є громадянами інших держав або взагалі не мають певного громадянства, також підпадають під сферу діяльності Європейського Суду з прав людини. Відповідачами за скаргами можуть бути тільки держави, що ратифікували Конвенцію.

В результаті розгляду індивідуальних скарг Європейський Суд з прав людини виносить рішення які підтверджують або спростовують факт наявності порушення Конвенції. У першому випадку суд також присуджує потерпілій стороні відповідну компенсацію за рахунок держави-відповідача.

В силу субсидіарності передбаченого Конвенцією контрольного механізму ЄСПЛ не має права скасовувати закони, інші нормативні акти, а також судові акти членів Ради Європи. Якщо рішення Європейського Суду визнала порушення прав і свобод людини, то держава сама зобов'язана вжити заходів, необхідних для відновлення порушеного права. Тому державам надається самостійність та свобода вибору в плані способів виправлення ситуації, що склалася.

Однак в будь-якому випадку держава зобов'язана виконувати винесені відносно неї рішення Згідно ст. 46 Конвенції «Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення ЄСПЛ в будь справі, в якому вони виступають сторонами» [6].

У зв'язку з цим багато дослідників відзначають, що контрольний механізм, створений відповідно до Конвенції, є наднаціональною владою, що означає, що його рішення мають обов'язкову силу по відношенню до учасників конвенції.

У міжнародному праві наднаціональні міжнародні органи - це швидше виняток, ніж загальне правило, оскільки юридично обов'язкові вимоги щодо держав завжди сприймалися як замах на їх суверенітет і незалежність. Тому в більшості випадків рішення міжнародних інституцій не володіють примусовою силою, і, відповідно, при колізії таких міжнародно-правових актів з внутрішнім законодавством держав-учасниць останні можуть захищати свої позиції шляхом відсилання до одного з основних принципів міжнародного права - принципу невтручання у внутрішні справи держав, а також до принципу поваги державного суверенітету. Однак в ситуації з наднаціональною владою питання йде складніше.

Суверенітет можна охарактеризувати як верховенство державної влади всередині країни, а його мета - незалежність держави. Суверенітет іманентно властивий кожній державі, так як надає державно організованого суспільства право самому визначати свою долю.

Концепція суверенітету з'явилася після формування Вестфальської системи міжнародних відносин.

З того часу і до середини XX століття вважалося, що ніхто не має права втручатися у внутрішні справи інших держав, тому суверенітет держав не підлягав обмеження. Однак з розвитком міжнародних відносин, з появою міжнародних інститутів і становленням глобального взаємозалежного світу, самотійність держав у деяких питаннях перестала бути абсолютною. Перш за все, це стосується прав і свобод людини, які частково вийшли з виключної юрисдикції держав і перейшли під захист світової спільноти.

Тому забезпечення прав людини поступово стало переходити на міжнародний рівень, в рамках якого з'явилися спеціалізовані інститути та організації, однією з цілей яких став захист прав і свобод людини. Як

відзначають дослідники, в цьому випадку відбувається природне обмеження суверенітету держави і скорочення його юрисдикції в цій області [19, с. 65].

Внаслідок цього, держави, які підписали і ратифікували Європейську Конвенцію про захист прав людини і основних свобод, і, таким чином, створили Європейський Суд з прав людини, тим самим поступилися частиною своєї юрисдикції, свого суверенітету на користь міжнародного судового органу, що має права виносити обов'язкові рішення в даній області.

Дана ситуація не може не призводити до конфліктів і колізій між урядами окремих держав і наднаціональними органами. Міжнародні та національні інститути почали конкурувати за більш ефективний і дієвизахист прав і свобод людини. Очевидно, що міжнародні органи знаходяться в більш вигідному становищі, так як основним порушником прав людини є держава і його органи. Національні суди є частиною державної системи, тому виникає ризик несправедливого судового рішення. Міжнародні суди в цьому плані більш незалежними і неупередженими, що і призвело до необхідності їх установи.

Однак не можна забувати про те, що і державні органи, і міжнародні інститути діють не ізольовано, а в рамках певного соціального і культурного контексту, який накладає відбиток на тлумачення прав і свобод, викладених у Конвенції. Тому держави можуть виходити зі свого власного погляду на зміст тих чи інших прав, в той час як ЄСПЛ часто має відмінну точку зору.

Проте, не дивлячись на культурну і правову гетерогенність, держави зобов'язані дотримуватися всі міжнародні договори, учасниками яких вони є. Цей принцип, який має латинську назву «*pacta sunt servanda*», закріплений статтею 26 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року [3].

В силу цього, держави-учасниці Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод зобов'язані дотримуватися її положення. Рішення Європейського Суду про наявність порушення прав і свобод, закріплених в Конвенції, означає, що держава порушила прийняте на себе

зобов'язання, що тягне за собою накладення на нього міжнародно-правової відповідальності. Таким чином, держави, що ратифікували Конвенцію, зобов'язані виконувати рішення Європейського Суду з прав людини [71, с. 279].

Стаття 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року прямо забороняє державам як виправдання для невиконання договору посилаючись на положення національного права, в тому числі на статті Конституції. Як видається, другий підхід є більш послідовним, так як за невиконання судових актів Європейського Суду члену Ради Європи загрожує виключення з даної міжнародної організації.

Виконання рішень ЄСПЛ відбувається двома способами. По-перше, держава-відповідач має відновити порушені права потерпілого, тобто прийняти індивідуальні заходи. У більшості випадків з цією метою ЄСПЛ присуджує справедливую компенсацію заявникові. По-друге, держава повинна змінити законодавство і судову практику, що послужили підставою звернення позивача, тобто вжити заходів загального характеру. Інакше не буде досягатися основна мета Європейського Суду - адаптація національного права до європейських стандартів захисту прав і свобод людини.

Недолік прийняття загальних заходів по ліквідації порушень прав людини призводить до великої кількості скарг, заснованих на одних і тих самих системних проблемах держави. Тому своєчасне прийняття державами-учасниками Конвенції таких загальних заходів дозволяє уникати перевантаженості ЄСПЛ повторюваними скаргами, а також приділити більшу увагу серйозних порушень. З 2004 року Європейський Суд у відповідь на велику кількість таких заяв, заснованих на системних або структурних проблемах деяких держав, розробив процедуру пілотних рішень [72].

Суть таких ухвал у тому, що ЄСПЛ обирає з повторюваних заяв одне або кілька скарг для пріоритетного розгляду і виносить по ним пілотне рішення. Його завдання не тільки в тому, щоб знайти порушення прав і

свобод людини, а й ідентифікувати дисфункцію в національному праві, яка з'явилася підстава для таких повторюваних скарг. ЄСПЛ також вказує державі-відповідачу які кошти і заходи вжити, для того щоб виключити в подальшому схожі порушення Конвенції [72].

Загалом можна зазначити, що Європейський суд з прав людини - це унікальна міжнародна організація, яка ефективно контролює та контролює дотримання прав і свобод людини членами Ради Європи. Його позиція, незалежна від будь-яких інших питань міжнародних відносин, дозволяє їй успішно виконувати свої функції та завдання. Рішення Європейського суду, що встановлюють європейські стандарти у галузі прав людини, утворюють спільне правове поле держав, що сприяє їх об'єднанню. Важливо також, що ЄСПЛ не є найвищою судовою інстанцією стосовно національних судів штатів. Його завдання полягає у наданні допомоги іншим державам для гарантування та захисту прав і свобод людини. Тому основна відповідальність у цьому плані лежить на самих членах Європейської Ради.

Висновки до розділу 2

На сьогоднішній день Європейський суд є єдиним у світі міжнародним судом, в який особа може звернутись зі скаргою на державу щодо порушення її прав.

Європейський суд з прав людини як міжнародний орган було створено згідно з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року .

Європейський суд з прав людини - це міжнародний суд, який базується у Страсбурзі. До її складу входять сорок сім суддів, відповідно до кількості країн-членів Ради Європи, які ратифікували Конвенцію про захист прав людини та основних свобод. Судді ЄСПЛ засідають в особистій якості і не представляють жодної держави. Під час розгляду заявок ЄСПЛ надає допомогу Реєстратура, яка складається в основному з юристів з усіх держав-

членів (які відомі також як юридичні секретарі). Вони повністю незалежні від країн їх походження та не представляють ні заявника ані держави.

Звернення до суду можуть направлятись у випадку порушення державами-членами прав і гарантій, які закріплені в Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод або в її Протоколах.

Кожен громадянин України, що особисто і безпосередньо є жертвою порушення Україною одного або кількох основних прав може звернутися до Європейського суду з прав людини за їх захистом.

Важливим є той аспект, що заява подається проти держави і не може бути спрямована проти приватної особи чи неурядової організації, оскільки Європейська конвенція з прав людини та основоположних свобод захищає права і свободи саме осіб від протиправних дій з боку держави.

Специфічною компетенцією Європейського суду є те, що розгляд заяви відбувається лише після вичерпання усіх національних засобів захисту своїх прав, але не пізніше 6 місяців після останнього рішення.

Запити розглядаються лише громадянами країн, які ратифікували Конвенцію та протоколи до неї та стосуються подій після дати ратифікації (відповідна інформація про дати ратифікації Конвенції та протоколів до неї доступна на офіційному веб-сайті Європейського суду).

Водночас, скарги повинні відповідати встановленій для них формі, зокрема Європейський суд не приймає до розгляду анонімні скарги, а також ті, які вже були розглянуті ним або знаходяться на розгляді в рамках іншої процедури міжнародного розслідування.

Також заява за змістом повинна відповідати ст.35 Конвенції, що регламентує перелік прав та основоположних свобод, за захистом яких особа може звернутися до Європейського суду. Це пояснюється тим, що держави, які ратифікували цей міжнародний договір, зобов'язалися дотримуватися і захищати саме ті права, які перераховані в розділі I Конвенції. Всі інші права не підпадають під сферу дії конвенції, і, відповідно, не підлягають захисту в рамках контрольного механізму Ради Європи.

Не приймається заява й у випадку, коли вона слугує наслідком зловживання права або є необґрунтованою. Причиною для відхилення розгляду заяви від громадянина є також відсутність у нього значних збитків.

Варто наголосити, що соціальні, економічні та культурні права не є предметом даної Конвенції. Як відзначають дослідники, творці Конвенції планували спочатку поставити під контроль саме цивільні права людини, забезпечення яких може бути здійснено учасниками Конвенції негайно і без великих витрат.

Європейський суд не має права скасовувати національні рішення чи закони і не несе відповідальності за виконання своїх рішень. Як тільки Європейський суд винесе рішення, відповідальність перейде до Комітету міністрів Ради Європи, який несе відповідальність за контроль за дотриманням та забезпечення виплати будь-якої компенсації.

Значна кількість дослідників відзначають, що контрольний механізм, створений відповідно до Конвенції, є наднаціональною владою, що означає, що його постанови мають обов'язкову силу по відношенню до учасників конвенції.

У міжнародному праві наднаціональні міжнародні органи - це швидше виняток, ніж загальне правило, оскільки юридично обов'язкові вимоги щодо держав завжди сприймалися як замах на їх суверенітет і незалежність. Тому в більшості випадків рішення міжнародних інституцій не володіють примусовою силою, і, відповідно, при колізії таких міжнародно-правових актів з внутрішнім законодавством держав-учасниць останні можуть захищати свої позиції шляхом відсилання до одного з основних принципів міжнародного права - принципу невтручання у внутрішні справи держав, а також до принципу поваги державного суверенітету. Однак в ситуації з наднаціональною владою питання йде складніше.

Сьогодні проблема прецедентності все частіше згадується в контексті континентальної системи права. Цілком очевидно, що в даний час традиції правових систем континентальної Європи щодо затосування прецеденту в

принципі є непорушними, але що стосується рішень ЄСПЛ, то вони мають загальнообов'язковий характер, оскільки такими вони визнані національним законодавством.

Можна вважати, що прецедентність рішень ЄСПЛ слід розглядати не лише з точки зору власне прецедентного характеру, тобто кваліфікації їх як прецедентів, а з точки зору загальнообов'язковості за своїм значенням є більш значущими рішення ЄСПЛ. Для практики застосування рішень суду саме цей аспект залишається важливішим і відображає необхідність застосування в подальшій практиці різних за своїм характером рішень ЄСПЛ.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА

3.1 Застосування практики Європейського суду з прав людини в судовій практиці України

Відкриття ринку землі, залучення іноземних інвестицій, зростаюча роль аграрного сектору економіки, а також прагнення України вступити до Європейського Союзу є чинниками, які спонукають національні суди розглядати та часто дотримуватися європейської юриспруденції. Після рішення у справі «Зеленчук та Цицюра проти України» (скарги № 846/16 та № 1075/16) виникає питання, чи є практика європейських судів джерелом права і чи може суд скасувати такі рішення, коли в національному законодавстві є положення, що суперечить Конвенція про захист прав людини та основних свобод (Конвенція) та рішення Європейського суду з прав людини.

Відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування закону Європейського суду з прав людини», суди при розгляді справ використовують Конвенцію та практикою Європейського суду з прав людини. Крім того, у разі невиконання рішення ЄСПЛ призначає посадових осіб, до повноважень яких належить дане виконання, нестиме адміністративну, цивільну або кримінальну відповідальність, передбачену законами України [17]. Звідси й деякі аргументи на користь того, що рішення ЄСПЛ носить лише рекомендаційний характер і не є обов'язковим та не принциповим.

Проблема координації та затвердження проекту землеустрою щодо виділення землі в оренду чи володіння є досить поширеною. У переважній більшості своїх рішень національні суди України заявляють, що суд не може втручатися в дискретні повноваження державної влади чи місцевого самоврядування і, отже, не може замінити повноваження останнього своїми

рішеннями. У той же час рішення у справі «Свідки Єгови проти України» (скарга № 21477/10) є досить прогресивним. Отже, після тривалого періоду бездіяльності місцевої влади та неефективного правового захисту, заявник звернувся до ЄСПЛ із заявою про не затвердження проекту землеустрою всупереч статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції. ЄСПЛ задовольнив цю вимогу, пояснивши, що бездіяльність влади у цій справі є порушенням права на мирне володіння власністю. Крім того, суд присудив 1000 євро непокараної шкоди та 6000 євро витрат.

Це рішення важливо, оскільки воно є юридичним прецедентом у класичному розумінні цього слова. Дуже сподіваємось, що це буде стимулом та поштовхом до зміни практики національних судів, зокрема Верховного Суду. Однак, враховуючи сьогоденні реалії, поки рано говорити, що це рішення може вплинути на становище уповноважених розпорядників земель державної та комунальної власності.

Не менш важливою для роботи національних судів є справа «Віра Довженко проти України» (скарга № 26646/07). У 2003 році заявниця отримала державний акт на право власності на земельну ділянку сільськогосподарського призначення. При цьому межі ділянки винесені в натуру були, що було порушенням статті 125 Земельного кодексу (ЗК) України в чинній на той момент редакції. Пізніше власник землі дізналася, що ділянка передана в оренду третім особам райдержадміністрацією без її відома.

Коли Віра Довженко подала заяву про відшкодування шкоди в розмірі зібраного на її ділянці врожаю (4493 євро на момент подій), Варвинський районний суд Чернігівської області задовольнив позов заявниці, але Чернівецький обласний апеляційний суд скасував згадане вище рішення суду першої інстанції. Верховний суд України підтримав рішення апеляції, визнавши касаційну скаргу необґрунтованою. Апеляційний та касаційний суди зазначили, що, згідно зі статтею 125 Цивільного кодексу України, право власника користуватися земельною ділянкою виникає лише після

встановлення меж та після отримання власником документа, що підтверджує таке право, а також час засіву та збирання врожаю компанії «Б» заявниці не виконували ці процедури [65].

Після судового позову позивач продовжував боротися за свої права та вжив ще одну дію проти компанії «Б», вимагаючи повернення вартості земельної ділянки, що використовується компанією «Б», та орендної плати за користування цією землею. Але рішення районного суду Варвинського Чернігівської області залишило позовну заяву без розгляду.

З огляду на цю справу ЄСПЛ дійшов висновку: «Незважаючи на те, що заявнику не було дозволено користуватися спірною земельною ділянкою за відсутності встановлених обмежень у натурі, ЄСПЛ зазначає, що той, хто підтвердив свої виключні права на землю відповідно до статті 125 Цивільного кодексу Кодексу України та запобігло будь-якому втручання третіх осіб у його володіння. Це означає, що це втручання у мирне володіння майном явно порушувало українське законодавство і не було законним для аналізу статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції. встановив порушення статті 1 Протоколу № 1 та постановив, що Україна, як держава-відповідач, повинна виплатити заявникові справедливую компенсацію у розмірі 4000 євро протягом трьох місяців» [65].

Цей випадок є яскравим прикладом того, як неналежне адміністрування органів державної влади чи місцевого самоврядування може призвести до витрат для України, які стають тягарем переважно для платників податків. Важливим кроком у покращенні цієї ситуації може стати встановлення особистої відповідальності чиновників за протиправні дії та порушення мирної власності на землю та інші цінні ресурси та активи. Питання законності таких «накладок» з боку державних органів не може бути обговорене апріорі.

Щодо нерухомості, 6 червня 2019 року Європейський суд з прав людини виніс рішення у не менш цікавій справі – «Браїловська проти України» (скарга № 14031/09). З огляду на дещо архаїчний характер

українського житлового законодавства щодо процедури виселення, державні органи можуть зловживати своїми повноваженнями, порушуючи право на мирне володіння власністю. Так, у 2005 році ТОВ «З» придбало у власність усі квартири будинку, який знаходився в центрі Ялти. Виняток становили дві квартири, включаючи квартиру заявниці, яка відмовилася продати майно.

Рішенням даної проблеми стало визнання міською радою будинку аварійним і таким, як наслідок, виселення мешканців. При цьому міська рада уклала договір з вищезгаданою компанією, за яких вона мала право знести будинок та обов'язок надати компенсацію двом власникам. Забудовник виконав угоду, але обмін було важко назвати еквівалентом, у зв'язку з чим заявник відмовився добровільно переїхати. Таким чином, Ялтинська міська рада була змушена подати позов про виселення та припинення права власності на житло, переселення в житло, пропоноване ТОВ «З», та підтвердження володіння ним.

Після тривалого судового розгляду пані Брайловська звернулася до ЄСПЛ. Позивач вимагав компенсації 208835,87 євро за ринкову вартість «експропрійованої» квартири та 120750 євро компенсації за втрачену вигоду через неможливість її оренди [65].

ЄСПЛ заявив, що не було законних підстав для того, щоб національна влада конфіскувала місце проживання майна заявника. Європейський суд з прав людини також встановив порушення статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції. Натомість уряду та позивачу було запропоновано подати свої письмові зауваження з цього приводу та, зокрема, повідомити ЄСПЛ про будь-яку домовленість, яку вони можуть досягти протягом трьох місяців, та повідомити про це рішення. Таким чином ЄСПЛ дозволив сторонам досягти компромісного рішення цього питання, не застосовуючи справедливого задоволення у вигляді величезних сум, які держава повинна виплатити заявнику.

Ці випадки є наслідком відсутності комплексних рішень на державному рівні, таких як недосконале законодавство, неналежне

впровадження процедур реєстрації прав власності, включаючи землю, відсутність ефективного захисту з боку держави. Влада та органи місцевого самоврядування часто не розуміють, коли закінчується їхнє право та право приватного власника.

Сфера оподаткування все частіше стає предметом розгляду ЄСПЛ, в чому можна легко переконатися дослідивши рішення ЄСПЛ. Здавалося б не досить пов'язані між собою речі, «права людини» та «податки», насправді дуже часто перетинаються, створюючи необхідність вирішення досить складних правових питань. І з урахуванням того, що одним з учасників вирішення таких питань є державні органи (які є апріорі зацікавлені в розгляді таких питань на користь бюджету), наявність наддержавного органу, до якого можна було б оскаржити певні рішення, дії чи бездіяльність (хай навіть в жорстких рамках міжнародного документу) є вкрай важливим. А загальну тенденцію до поширення практики ЄСПЛ в сфері оподаткування можна пояснити і явищами в економіці, оскільки фінансова криза безпосередньо ускладнила завдання податкових органів щодо наповнення бюджету, а платники податків в свою чергу були змушені піти на якомога більші скорочення своїх бюджетів, багато в чому шляхом перегляду своєї податкової політики. Відтак спори з податковою стали загалом більш поширеними як на національному рівні, так і на міжнародному (ця тенденція не оминула і ЄСПЛ, у вигляді збільшення відповідних спорів).

Практика ЄСПЛ демонструє, що в сфері оподаткування, порушення Конвенції, допущені державами стосуються досить широкого переліку статей Конвенції та Протоколів до неї. Хоча, звичайно, не важко виділити основні з них, а саме: статтю 1 Протоколу 1 (захист права власності), статтю 6 Конвенції (право на справедливий суд).

У 2019 році ЄСПЛ розглянув 2414 заяв стосовно України, з них 2227 визнано неприйнятними або відхилено. Він виніс 109 рішень (стосовно 187 заяв), якими було встановлено принаймні одне порушення Європейської конвенції з прав людини.

Можна навести наступний перелік примітних справ, винесених рішень:
Велика палата.

«Денисов проти України» 25.09.2018 Справа стосувалася усунення заявника з посади голови Київського апеляційного адміністративного суду.

Порушення пункту 1 статті 6 (право на справедливий судовий розгляд) ЄСПЛ визнав неприйнятною скаргу за статтею 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя).

Бурмич та інші проти України, 12.10.2017. Ці п'ять заяв стосувались тривалого невиконання остаточних судових рішень та порушували питання, подібні до тих, що були оцінені в пілотному рішенні Іванова, де зазначалося про наявність структурної проблеми, яка становила порушення Пункт 1 статті 6 (право на справедливий судовий розгляд протягом розумного строку) та статтю 13 (право на ефективний засіб правового захисту) Конвенції та статтю 1 Протоколу No 1 (захист власності) до Конвенції.

ЄСПЛ оголосив ці п'ять заяв прийнятними та об'єднав ці п'ять заяв та інші 12143 заявки, що розглядаються [70].

Він постановив, що п'ять заяв та 12143 заявки, що розглядаються, повинні розглядатись відповідно до зобов'язання, викладеного в пілотному рішенні, винесеному 15 жовтня 2009 року у справі Іванов проти України.

Далі ЄСПЛ вирішив викреслити всі ці скарги зі списку справ відповідно до пункту 1(с) статті 37 Конвенції та передати їх Комітету міністрів Ради Європи для розгляду в рамках загальних заходів забезпечення, викладених у пілотному рішенні у справі Іванова. Рішення Європейського суду з прав людини у її попередній справі про несправедливість майнового провадження (рішення від 3 травня 2007 р.) .

Порушення пункту 1 статті 6 (право на справедливий розгляд).

Палата.

Про право на життя (стаття 2).

Міхно проти України та Світлана Атаманюк та інші проти України 01.09.2016 Обидві справи стосувалися катастрофи військового літака під час

виступу пілотажу на авіашоу 27 липня 2002 року на аеродромі Скнилів у Львові. Справи були порушені родичами загиблих, коли на виставці літак врізався у глядачів та вибухнув (іменований як «аварія у Скнилові»). Внаслідок аварії 77 людей загинули та понад 290 отримали поранення.

Відсутність порушення статті 2 Порушення статті 1 §1 (право на справедливий судовий розгляд протягом розумного строку) та статті 13 (право на ефективний засіб правового захисту) через тривалість провадження щодо вимог пані Міхно про відшкодування шкоди та відсутність ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого можна пришвидшити її позов.

Юрій Ілларіонович Щокін проти України. 03.10.2013. Справа стосувалася смерті ув'язненого, сина заявниці, внаслідок актів тортур, скоєних проти нього ув'язненими, з можливою участю тюремного офіцера, під час ув'язнення у виправній колонії.

Порушення статті 2 у зв'язку зі смертю сина пана Щокіна під час ув'язнення Порушення статті 2 щодо розслідування обставин, що призвели до смерті сина пана Щокіна, оскільки воно проводилося владою без необхідної ретельності. Стаття 3 (заборона катувань) внаслідок катувань, яким піддався син пана Щокіна Порушення статті 3 (відсутність ефективного розслідування) через недостатність розслідування державою цих актів катування.

Мосендз проти України 17.01.2013 Справа стосувалася смерті сина заявника (Д.М.), коли він перебував на вахті під час проходження обов'язкової військової служби.

Два порушення статті 2 Порушення статті 13 (право на ефективний засіб правового захисту) ЄСПЛ постановив, що органи влади не провели ефективного розслідування та належним чином не врахували смерть Д. М. та що вони не захистили належним чином його життя. ЄСПЛ, зазначивши широке занепокоєння з приводу існування дедовщини (дідівщина) в українській армії, зокрема встановив, що обмеження відповідальності за

смерть Д.М. неправомірними діями окремих офіцерів замість розподілу відповідальності на вищі рівні ієрархічної влади викликає особливе занепокоєння.

Справи, що стосуються нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання (стаття 3).

«Развозжаєв проти Росії та України» 19.11.2019. Справа стосувалася засудження чоловіка за організацію «масового безладу» зі свого боку в травні 2012 року та протистояння опозиції в центральній частині Москви, інцидент, який був у центрі кількох попередніх справ, що розглядалися Європейським судом з прав людини [70].

Порушення прав заявника відповідно до статті 3 (заборона катувань та нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження) та статті 5 (право на свободу та безпеку) щодо невиконання Росією та Україною ефективного розслідування аргументованих тверджень про те, що він був викрадений державними агентами Росії, перебуваючи в Україні, і повернутий до Росії.

Чернега та інші проти України 18.06.2019 Справа стосувалася скарг на порушення прав людей, які протестували проти вирубки дерев у громадському парку, щоб зробити дорогу.

Відсутність порушення матеріального аспекту статті 3 (заборона катувань) щодо сьомого та дев'ятого заявників Порушення процесуального аспекту статті 3 стосовно цих заявників Порушення пункту 1 статті 6 (право на справедливий суд) щодо першого та другого заявників Порушення статті 11 (право на мирні зібрання) стосовно першого, другого, сьомого та дев'ятого заявників Відсутність порушення статті 11 щодо третього, четвертого, п'ятого та шостого заявників.

Луценко проти України (№ 2). 11.06.2015. Друга заява пана Лурсенка до ЄСПЛ, яка стосувалася кількох скарг на умови попереднього ув'язнення колишнього міністра внутрішніх справ Юрія Луценка з грудня 2010 року по квітень 2012 р. Та його лікування під час судових засідань.

Порушення статті 3 (заборона нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження) через умови утримання пана Луценка з 28 грудня 2010 року по 28 квітня 2011 року Порушення статті 3 через умови утримання пана Луценка в дні судових засідань його розміщення в металевій клітці під час судового розгляду Не було порушення статті 3 через умови утримання під вартою з 28 квітня по 10 травня 2011 року, з 23 травня 2011 року по 6 квітня 2012 року та 20 квітня 2012 року порушення статті 3 щодо звіт про лікування, яке пан Луценко отримав під вартою.

Каверзін проти України. 15.05.2012. Відбуваючи довічне ув'язнення за вбивство, пан Каверзін скаржився, що отримав травму ока під час катувань у міліції, а потім осліп через неадекватну медичну допомогу під час подальшого затримання.

Чотири порушення статті 3. Відсутність порушення статті 3 щодо передбачуваної відсутності медичної допомоги під вартою в період з вересня 2001 року по грудень 2008 року. Відповідно до статті 46 (обов'язковість для виконання та виконання рішень) ЄСПЛ зазначив, що жорстоке поводження пана Каверзіна в міліції відображало періодична проблема в Україні. Приблизно в 40 своїх рішеннях ЄСПЛ уже встановив, що українська влада несла відповідальність за жорстоке поводження з людьми, які тримаються під вартою, і що за їхніми твердженнями не проводилось ефективного розслідування.

На даний час існує понад 100 інших таких справ. Тому ЄСПЛ наголосив, що Україна повинна терміново здійснити конкретні реформи у своїй правовій системі, щоб забезпечити викорінення практики жорстокого поводження в міліції [70].

Давидов та інші проти України 01.07.2010. Жорстоке поводження з ув'язненими після жорстоких навчань спецпідрозділів Державного департаменту з питань виконання покарань.

Три порушення статті 3 Кучерук проти України 06.09.2007 Відсутність належної медичної допомоги при затриманні; надмірне застосування сили;

наручники в одиночній камері; відсутність ефективного розслідування скарг заявника на жорстоке поводження. Відповідно до українського законодавства немає можливості порушувати справи, що оскаржують законність обов'язкового тримання в психіатричній лікарні.

Чотири порушення статті 3 Порушення статті 5 §4 (право на свободу та безпеку) Коваль проти України 19.10.2006. Погані умови утримання та неадекватна медична допомога Порушення статті 3 Двойних проти України 12.10.2006 Погані умови утримання. Порушення Статті 3.

Мельник проти України 28.03.2006. Переповнені камери, відсутність належної медичної допомоги та задовільні умови гігієни та санітарії. Немає ефективних національних засобів правового захисту для скарги на умови утримання.

Справи на свободу та безпеку (стаття 5) Сінькова проти України 37.02.2018 Справа стосувалася арешту та утримання під вартою пані Сінькової протягом трьох місяців за смаження яєць на полум'ї Могили Невідомого солдата в Києві в 2010 році. вона належала до художнього колективу, відомого своїми провокаційними публічними виступами. Згодом вона опублікувала в Інтернеті відео з місця події з поясненням, що протестувала проти відходів дорогоцінного природного газу.

Жодного порушення пункту 1 статті 5 щодо арешту пані Сінькової, який базувався на судовому розпорядженні та мав на меті забезпечити її участь у судовому засіданні по її справі, оскільки, незважаючи на зусилля поліції, вони не змогли знайти її до березня 2011 р. Порушення пунктів 1, 3 та 5 статті 5, оскільки затримання пані Сінькової з 29 травня по 17 червня 2011 р. Не було передбачене жодним судовим рішенням, повноваження її під вартою з 29 березня по 30 червня 2011 р. Не було обґрунтованим, і Українське законодавство не передбачало право на компенсацію за цю незаконність її тримання під вартою. Не було порушення статті 10 (свобода вираження поглядів) Ігнатов проти України 15.12.2016 Справа стосувалася кримінального провадження проти пана Ігнатова, який скаржився на те, що

національні суди зазнали невдачі дотримуватись відповідних норм при призначенні його запобіжного заходу та неодноразовому продовженні [70].

Порушення статей 5 §1, 3 та 4 Прес-реліз українською мовою.

Перша заява пані Тимошенко до суду «Тимошенко проти України» стосувалася скарг, пов'язаних з її затриманням. У своєму рішенні Палати від 30 квітня 2013 року ЄСПЛ постановив, зокрема, що попереднє ув'язнення пані Тимошенко було свавільним; що законність її тримання під вартою не була належним чином перевірена; та що вона не мала можливості вимагати компенсації за незаконне позбавлення волі, що порушує статтю 5 Конвенції.

ЄСПЛ також встановив, що, порушуючи статтю 18 Конвенції (обмеження використання обмежень прав), її право на свободу було обмежене з інших причин, ніж ті, що дозволені статтею 5 [70].

Українська версія прес-реліз Друга заява, Тимошенко проти України (№ 2), стурбована справедливістю кримінального провадження. Пані Тимошенко подала кілька скарг за статтею 6 (право на справедливий суд), статтею 7 (без покарання без закону) та статтею 13 (право на ефективний засіб правового захисту). Вона також скаржилась, згідно зі статтею 18 (обмеження на використання обмежень прав), що кримінальна справа проти неї була політично мотивованою і являла собою зловживання кримінальною системою правосуддя.

Крім того, справа порушила низку питань, передбачених статтями 3 (заборона катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження) та статтею 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя), статтею 10 (свобода вираження поглядів), взятій разом із статтею 18 Конвенції. Конвенції та відповідно до статті 4 Протоколу № 7 (право не бути судженим або покараним двічі).

16 грудня 2014 року ЄСПЛ вирішив викреслити заяву зі свого списку справ відповідно до статті 39 (добровільне врегулювання) Конвенції.

Молочко проти України 26.04.2012. Заявник - громадянин Німеччини, який народився в Білорусі. Підприємницький бізнес в Україні в лютому 2010

року був заарештований на підставі ордера на арешт, виданого проти нього в Білорусі, де його звинувачували в організованій злочинності, зловживанні владою, контрабанді та хабарництві. Він був звільнений у травні 2011 року та через кілька місяців виїхав до Німеччини. Він стверджував, що в разі екстрадиції до Білорусі (де він народився) він буде піддаватися реальному ризику катувань чи нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження. Він також скаржився на незаконність, відсутність судового контролю та умови утримання під вартою до екстрадиції.

Стаття 3: заява викреслена зі списку справ, що стосується цієї скарги. **Порушення пункту 1(f) статті 5** - щодо тримання під вартою п. Молочко з 23 лютого по 23 червня 2010 року та з 29 липня 2010 року по 19 травня 2011 року. **Жодного порушення пункту 1 (f) статті 5** - щодо його тримання під вартою з 23 червня по 29 липня 2010 року. **Порушення пункту 4 статті 5** - щодо його тримання під вартою з 23 лютого 2010 року до 19 травня 2011 року. **Ічин та інші проти України 21.12.2010** Затримання неповнолітніх у контексті кримінального провадження. **Порушення пункту 1 статті 5.** Справа стосувалася незаконного затримання двох неповнолітніх, які викрали продукти харчування та техніку зі шкільної їдальні [70].

Солдатенко проти України 23.10.2008. Відсутність правових положень, що регулюють процедуру тримання під вартою в Україні до екстрадиції. **Порушення статті 5 §1(f) та 4** **Порушення статті 13** (право на ефективний засіб правового захисту) ЄСПЛ також вважає, що екстрадиція заявника Туркменістану було б порушенням статті 3 (заборона нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження).

Горшков проти України 08.11.2005. За законодавством України відсутня можливість порушувати справи, що оскаржують законність примусового тримання в психіатричній лікарні.

Порушення пункту 4 статті 5 (право на швидке вирішення питання судом у справі затримання) **Салов проти України 06.09.2005** Заявника, який не був негайно представлений перед суддею для перегляду його арешту

Порушення пункту 3 статті 5 Порушення пункту 1 статті 6 (право на справедливий судовий розгляд) Порушення статті 10 (свобода вираження поглядів) Справи, пов'язані зі статтею 6 Право на справедливий судовий розгляд Поліях та іншими проти України 17.10.2019 Справа стосувалася звільнення п'яти державних службовців під час урядового очищення (люстрація) Закон 2014 року («ПУТ») [70].

Порушення пункту 1 статті 6 через тривалість провадження у національних справах перших трьох заявників Прес-реліз у справі «Українське Чжан проти України» 13.11.2018 Справа стосувалася засудження заявника за вбивство.

Порушення пункту 1 статті 6.

Карпюк та інші проти України 06.10.2015 Стосовно судового процесу проти семи опозиційних активістів участь у масових акціях протесту в Києві в березні 2001 року.

Порушення статті 6 стосовно двох заявників через неявку ряду свідків під час судового розгляду. Не порушено статті 6 щодо відсторонення одного заявника від зали суду та щодо призначення адвоката з питань правової допомоги для один із заявників Порушення статті 11 (свобода зібрань та об'єднань) стосовно трьох заявників, які брали участь в організації протестів. Порушення статті 11 щодо інших заявників Світлана Науменко проти України 09.11.2004 Цивільний процес Порушення пункту 1 статті 6

Трегубенко проти України 02.11.2004. Наглядовий (або позачерговий) перегляд справи, який не підлягає встановленню будь-якого строку після остаточного рішення, порушив принцип правової визначеності та права заявника на доступ до суду.

Порушення пункту 1 статті 6 Право на доступ до суду Цезар та інші проти України 13.02.2018 Справа стосувалася скарги семи жителів Донецька на те, що вони не мали можливості порушити справи, що оскаржують зупинення пенсійних виплат та інших соціальних виплат («Соціальні виплати») перед судом міста, де вони проживали.

Відсутність порушення пункту 1 статті 6. Право на справедливий судовий розгляд протягом розумного строку.

Хлебик проти України 25.07.2017. Справа стосувалася скарги чоловіка, який був засуджений судом у Луганській області за кілька злочинів у 2013 році, що суди не змогли розглянути його апеляцію на засудження, оскільки матеріали його справи були заблоковані в районі, який більше не знаходився під контролем уряду України.

Відсутність порушення пункту 1 статті 6 «Агрокомплекс проти України» 06.10.2011 Справа стосувалася справи про банкрутство, розпочатої приватною компанією («Агрокомплекс») щодо найбільшого нафтопереробного заводу в Україні (LyNOS), намагаючись стягнути непогашені борги.

«Агрокомплекс» скаржився, серед іншого, на несправедливість провадження у справі про неспроможність, стверджуючи, що суди не були незалежними та неупередженими, зважаючи на інтенсивний політичний тиск навколо справи, оскільки державні органи були зацікавлені в її результаті.

Три порушення пункту 1 статті 6: суди, які вирішували справу, не мали незалежності;

відновлення остаточно врегульованого судового рішення щодо суми, заборгованої LyNOS, порушило правову визначеність; і провадження тривало надто довго;

Порушення статті 1 Протоколу No 1 (захист власності).

Право на отримання явки та допиту свідків «Фамуляк проти України» 02.05.2019. Справа стосувалася твердження заявника про несправедливість провадження проти нього за фактом розбійного нападу. Зокрема, він стверджував, що його справу було передано на новий розгляд іншому судді без можливості повторного допиту свідків проти нього.

Заяву визнано неприйнятною як явно необґрунтовану Справи, що стосуються статті 7 (без покарання без закону) Рубан проти України 12.07.2016 Справа стосувалася права на більш сприятливий вирок через

розрив у законодавстві. Пан Рубан, який відбував довічне покарання за вбивство при тяжких обставинах, стверджував, що якби він був засуджений протягом тримісячного розриву між часом, коли в Україні було скасовано смертну кару, і досі не було введено довічне ув'язнення, суди мали б нічого іншого, як засудити його до максимум 15 років ув'язнення.

Відсутність порушення статті 7.

Справи, що стосуються приватного та сімейного життя (стаття 8) Полях та інші проти України 17.10.2019 Справа стосувалася звільнення п'яти державних службовців відповідно до Закону про урядову чистку (люстрацію) 2014 року («GCA»).

Порушення статті 8 щодо всіх п'яти заявників Прес-реліз у справі «Українська Бурля та інші проти України» 06.11.2018 Справа стосувалася заяв, поданих проти уряду України групою ромів після нападу проти ромів в українському селі в 2002 році Вони, зокрема, стверджували, що держава несе відповідальність за вторгнення та обшук їхніх будинків, оскільки місцева влада в гіршому випадку була співучасницею нападу і в кращому разі не зробила нічого для його запобігання.

Порушення статті 8 у поєднанні зі статтею 14 (заборона дискримінації) Два порушення статті 3 (заборона нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження / відсутність ефективного розслідування) стосовно заявників, які були вдома під час розгортання подій.

«Путістін проти України» 21.11.2013. Справа стосувалася статті, написаної про легендарний «Матч смерті» між українськими футболістами та членами німецької Люфтваффе 1942 р. у Києві. Заявник стверджував, що ця стаття дискредитувала його батька, який грав у цій грі, оскільки припускала, що він був співавтором. Він стверджував, що, відхиливши його клопотання про виправлення статті, українські суди не захистили репутацію його та його сім'ї.

Відсутність порушення статті 8 Гарнага проти України 16.05.2013
Справа стосувалася відмови української влади дозволити заявниці змінити по батькові - по батькові.

Порушення статті 8 Олександр Волков проти України 09.01.2013
Справа стосувалася звільнення судді Верховного суду.

Чотири порушення статті 6 (право на справедливий судовий розгляд)
Порушення статті 8 Відповідно до статей 41 (справедливе задоволення) та 46 (обов'язковість для виконання та виконання рішень), ЄСПЛ, зважаючи на серйозні системні проблеми, що стосуються функціонування українського Судова влада, розкрита у справі пана Волкова, рекомендувала Україні терміново реформувати свою систему судової дисципліни. Він також постановив, що зважаючи на надзвичайні обставини справи, Україна мала відновити пана Волкова на посаді судді Верховного суду якомога раніше.

Тросін проти України 23.02.2012 Справа стосувалася скарги затриманого на обмеження, накладені на відвідування його сім'ї, та на те, що тюремні органи контролювали його листування з Європейським судом з прав людини. Порушення статті 8 ЄСПЛ також постановив, що Україна не виконала своїх зобов'язань за статтею 34 (право на індивідуальне подання).

Порушення статті 8 Волохи проти України 02.11.2006 Таємне спостереження за листуванням: У цій справі ЄСПЛ розглядав питання, чи була виправданою постанова про накладення арешту на кореспонденцію заявників, що становила «втручання органів державної влади» у право заявників на повагу до їх кореспонденції, гарантоване п. 1 ст. 8 Конвенції, як передбачено п. 2 ст. 8 Конвенції, і насамперед, чи було таке втручання «згідно із законом».

Українське законодавство не сумісне з Конвенцією, оскільки немає чіткого обсягу та умов для неї, а також недостатнього захисту від зловживання цією системою нагляду Порушення статті 8 Батьківські права (стаття 8). Савіни проти України 18.12.2008 Розміщення дітей у державній опіці.

Справи, що стосуються свободи думки, совісті та релігії (стаття 9) Свято-Михайлівська Парафія проти України 14.06.2007 Реєстрація релігійних об'єднань: відсутність узгодженості та передбачуваності національного законодавства та відсутність запобіжних заходів проти свавілля.

Порушення статті 9 Свобода вираження поглядів та інформації (стаття 10) «Швидка проти України» 30.10.2014 Справа стосувалася затримання на десять днів члена української опозиційної партії за відрив стрічки від вінка, покладеного тоді Президент України В. Янукович під час церемонії. Зважаючи на поведінку заявниці та її контекст, Суд погоджується із тим, що своїм вчинком вона прагнула поширити серед людей навколо неї певні ідеї щодо Президента. Тому цей вчинок можна вважати формою вираження політичних поглядів. Відповідно, Суд вважає, що застосування до заявниці за цей вчинок стягнення у вигляді десятиденного адміністративного арешту становило втручання у її право на свободу вираження поглядів

Порушення статті 10 Порушення статті 2 Протоколу № 7 (право на апеляцію у кримінальних справах) Редакційна колегія «Правое дело» і «Штекель проти України» 05.05.2011 Справа головним чином стосувалася відсутності в українському законодавстві належних гарантій для використання журналістами інформації, отриманої з Інтернету.

Два порушення статті 10 «Українська медіа-група проти України» 29.03.2005. ЗМІ оштрафували за заяви, які визнані наклепницькими.

Порушення статті 10 Свобода зібрань та об'єднань (стаття 11) «Развозжаєв проти Росії та України» 19.11.2019 Справа стосувалася засудження чоловіка за організацію «масового безладу» зі свого боку у травні 2012 року та протистояння опозиції в центрі Москви, інцидент, який був у центрі кількох попередніх справ, що розглядалися Європейським судом з прав людини [70].

ЄСПЛ відхилив скаргу заявника відповідно до цього положення, встановивши, що його дії не підпадають під поняття «мирних зібрань».

«В'єренцов проти України» 11.04.2013 Справа стосувалася правозахисника, який, зокрема, скаржився на те, що його засудили до трьох днів адміністративного затримання за проведення демонстрації без дозволу, хоча такий дозвіл не вимагався національним законодавством.

Порушення статті 11 Порушення статті 7 (без покарання без закону) Порушення пункту 1 та 3 статті 6 (право на справедливий судовий розгляд) ЄСПЛ вирішив, що у справі розкривається структурна проблема, а саме законодавча лакуна щодо свободи зібрань залишається в Україні з кінця Радянського Союзу.

Корецький та інші проти України 03.04.2008 Реєстрація асоціацій: національне законодавство дозволило свободу вільного розсуду виконавчій владі та не відповідало нормам Конвенції щодо чіткості та передбачуваності.

Порушення статті 11 Справи щодо ефективних засобів правового захисту (стаття 13) [70].

3.2 Виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини

Рішення Європейського суду з прав людини буде виконано остаточно після виплати компенсації кожному заявнику та після виконання рішень національних судів, невиконання яких призвело до апеляції до ЄСПЛ.

Про це йдеться в постанові Верховного Суду № 820/4832/17. Верховний Суд до складу якого входила колегія Касаційного адміністративного суду розглянув справу, в якій позивач просив визнати протиправну бездіяльність Міністерства юстиції України у виконавчому провадженні, що призвело до невиконання рішення ЄСПЛ у справі «Віталій Іванович Кулик проти України та 191-яку іншу заяву». Бездіяльність полягала в невиконанні рішень національних судів, прийнятих на користь позивача) у 2010-2011 роках.

Суди першої та апеляційної інстанцій частково задовольнили позов. Відповідач оскаржив ці рішення в касаційному порядку, аргументуючи це

тим, що державний виконавець вжив усіх необхідних та законних дій для реалізації рішення ЄСПЛ, прийнятого на користь позивача.

Верховний суд відхилив касаційну скаргу Міністерства юстиції України, заявивши, що наведені в ній аргументи не спростовують висновків судів попередніх інстанцій.

Спір стосується виконання рішення Європейського суду з прав людини від 15 червня 2017 року у справі «Віталій Іванович Кулик проти України і 191-яку іншу заяву», заявивши, що Уряд України як держава-відповідач подав односторонні декларації для вирішення порушених у цих заявах питань (щодо визнання тривалості виконання рішень національних судів), і запропонував ЄСПЛ вилучити заяви з реєстру справ відповідно до ст. 37 Конвенції про захист прав людини і основних свобод. Уряд зобов'язався виконати рішення національних судів, зазначених у додатку, які ще підлягають виконанню, а також сплатити кожному заявнику 1000 євро.

Міністерство юстиції відповідає за функції органу, відповідального за забезпечення представництва України в Європейському суду з прав людини та виконання його рішень (постанова КМУ від 31 травня 2006 року № 784 «Про заходи щодо реалізації Закону України» Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» структурним підрозділом якого є Державна виконавча служба.

Верховний суд звернув увагу на правильність висновків судів попередніх інстанцій, які зазначили, що вимоги «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» та положеннями Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення платежів, пов'язаних з виконанням рішень закордонних юрисдикційних органів, прийнятих за наслідками розгляду справ проти України (затвердженого постановою КМУ від 7 березня 2007 року № 408) передбачено, що виплата коштів за рішенням ЄСПЛ в частині виконання рішень національного суду і сплати пені здійснюється за вимогами державного виконавця ДВС України, а виплата коштів у виконання рішення

національного суду відбувається не за рахунок відповідача за рішенням національного суду, а з відповідної бюджетної програми Державного бюджету України.

У той самий час в цій справі державний виконавець, що здійснює виконавчі дії за рішенням ЄСПЛ, не враховуються приписи, зазначені вище Закону та Порядку № 408, а також Порядку взаємодії Державної виконавчої служби України та Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини при забезпеченні представництва України в Європейському суді з прав людини та виконання рішень Європейського суду з прав людини (затвердженого наказом Мін'юсту України 23 вересня 2013 № 1989/5), які є спеціальними в спірних відносинах, і помилково керувався виключно положеннями Закону України «Про виконавче провадження», порядком погашення заборгованості за рішеннями суду, виконання яких гарантується державою (затвердженим постановою КМУ від 3 вересня 2014 № 440) та порядком виконання рішень про стягнення державного та місцевих бюджетів або боржників (затвердженим постановою КМУ від 3 серпня 2011 року № 845).

Державний виконавець, всупереч вимогам п. 9 Порядку № 1989/5, в місячний строк з дня отримання автентичного перекладу рішення ЄСПЛ не організували перевірки стану виконання рішення національного суду, не вжив заходів по його виконанню, не повідомив Секретаріату Урядового уповноваженого у справах ЄСПЛ про неможливість виконання рішення національного суду. Отже, апеляційні скарги, подані державним виконавцем, не відповідали рішенням ЄСПЛ щодо виконання рішень національних судів, оскільки гроші на підставі цих судових рішень на користь позивача були сплачені.

Таким чином, державний виконавець не вчинив дій, передбачених Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», вимогами Порядку № 408 та Порядку № 1989/5, а відповідач, як орган представництва, не здійснив належним чином

координації виконання рішення Європейського суду з прав людини у справі «Віталій Іванович Кулик проти України і 191-яку іншу заяву» в частині виконання вищезазначених рішень національних судів на користь позивача.

Щодо аргументів касаційної скарги відповідача про те, що рішення ЄСПЛ було виконано внаслідок того, що позивач отримав компенсацію за це рішення, суд Касаційного адміністративного суду зазначив, що примусове виконання рішення не лише є виплата позивачу, а й прийняття додаткових заходів індивідуального характеру: а) відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який Стягувач мав до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*) б) інші заходи, передбачені в рішенні (ст. 1, ч. 2 ст. 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»).

Виконанням додаткових заходів індивідуального характеру на виконання рішень ЄСПЛ є, в тому числі, виконання рішень національних судів, невиконання яких послужило підставою для звернення до ЄСПЛ (п. 12 Порядку № 1989/5 і підпункт 8 п. 2 Порядку № 408) [21].

У квітні 2020 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову про створення Комісії з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини. Станом на 20 березня 2020 року Суд ЄС виніс 1434 рішення, в яких Україна порушила положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та протоколів до неї.

Ми повинні забезпечити виконання цих рішень ЄСПЛ. Це вимагає участі різних державних органів, які беруть участь у цих порушеннях, для забезпечення чіткої взаємодії всіх гілок влади - як законодавчої, так і виконавчої та судової, та прийняття відповідних рішень щодо своєчасної виплати компенсації [19].

З початку року станом на 18 травня 2020 р. Європейським судом з прав людини у справах проти України було прийнято 29 рішень по суті скарг і 12 рішень про неприйнятність заяв заявників або про вилучення заяв з реєстру

справ. Про це у відповідь на інформаційний запит повідомили УНН в прес-службі Міністерства юстиції України.

«У період з 01.01.2020 до 18.05.2020 Європейським судом з прав людини у справах проти України було прийнято:

29 рішень по суті скарг, в яких об'єднані 89 заяв (з них в 5 рішеннях ЄСПЛ було встановлено відсутність ознак одного або декількох передбачуваних заявниками порушень і / або визнано відповідні скарги заявників частково неприйнятними);

12 рішень про неприйнятність заяв заявників або про вилучення заяв з реєстру справ», - повідомили в міністерстві.

У відомстві також зазначили, що відповідно до пункту 1 статті 46 Конвенції про захист прав людини і основних свобод та статтею 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», рішення ЄСПЛ є обов'язковими для виконання Україною.

На думку Міністерства юстиції, виконання рішення ЄСПЛ слід розуміти виплату компенсації, а також прийняття державою додаткових індивідуальних засобів правового захисту, спрямованих на усунення конкретного порушення, зазначеного у вироку, та загальних засобів захисту, спрямованих на усунення підстав для подібних вимог проти України в майбутньому [9].

Висновки до розділу 3

На сьогоднішній день існує ряд об'єктивних причин, котрі змушують національну судову систему брати до уваги, а іноді й повністю керуватися, практикою Європейського суду. До них зокрема належать:

1. Обрання Україною напрямку входження до ЄС.
2. Зростання ролі аграрного сектору в економіці країни.
3. Зростання залучення іноземних інвестицій.

4. Відкриття ринку землі.

Так, чільна кількість справ проти України стосується ринку землі саме через відсутності на державному рівні комплексних рішень серйозних проблем, таких як :

1. Прогалини у законодавстві щодо врегулювання конкретних видів правовідносин.

2. Неналежне виконання процедур з оформлення прав на нерухоме майно, в тому числі землю.

3. Відсутність ефективного захисту з боку держави.

Органи влади та місцевого самоврядування часто не розуміють, де закінчується їх право і бере початок право приватного власника майна.

Практика Європейського суду дуже часто вказує на межі, які повинні дотримуватися всі без винятку: як суб'єкти публічного адміністрування, так і приватні особи. Незважаючи на дискусію щодо обов'язковості виконання рішень Європейського суду з прав людини, його висновки є приклади правозастосування не тільки для національних судів, а й для суб'єктів владних повноважень, які нерідко втручаються в право власності як звичайних громадян, громадських і релігійних організацій, так і представників ділової спільноти.

Окремо варто виділити таку категорію рішень Європейського суду , що є джерелом Українського законодавства, щодо жорсткого поводження з людьми, адже у зв'язку із політичними змінами, зокрема, дане питання є гостро поставленим у суспільстві. Так, біля 40 своїх рішень Європейський суд уже встановив, що українська влада несла відповідальність за жорстоке поводження з людьми, які тримаються під вартою, і що за їхніми твердженнями не проводилось ефективного розслідування.

На сьогодні існує понад 100 інших таких подібних справ. Тому Європейський суд наголосив, що Україна повинна терміново здійснити конкретні реформи у своїй правовій системі, щоб забезпечити викорінення практики жорсткого поводження в поліції .

Що стосується виконання рішення Європейського суду, то важливо зауважити, що рішення Європейського суду з прав людини буде виконано остаточно після сплати кожному заявнику компенсації і після виконання рішень національних судів, невиконання яких послужило підставою для звернення до Європейського суду. Зокрема, про це йдеться в постанові Верховного Суду № 820/4832/17.

23 лютого 2006 року було прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Цей Закон регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України. На сьогоднішній день державним органом, на який покладено виконання відповідних рішень є Державна виконавча служба України. Виконання функції органу, відповідального за забезпечення представництва України в Європейському суді і виконання його рішень, покладено на Міністерство юстиції (Постанова КМУ від 31 травня 2006 року № 784 «Про заходи щодо реалізації Закону України» Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини »).

На нашу думку, задля забезпечення реалізації на національному рівні рішень Європейського суду необхідно залучити різні органи державної влади, причетні до порушення, забезпечити чітку взаємодію всіх гілок влади - як законодавчої, так і виконавчої і судової, і виробити відповідні рішення, щоб виплатити відшкодування у встановлені терміни.

ВИСНОВКИ

В роботі досліджено практику ЄСПЛ як джерело права в країнах-членах ЄС, а також практику використання рішень ЄСПЛ в Україні як джерело права.

Для досягнення мети було:

- висвітлено стан розробки проблеми дослідження практики ЄСПЛ як джерела права та розробити методику дослідження;
- з'ясовано місце та роль ЄСПЛ в системі гарантійних прав і свобод людини, зокрема в Україні;
- досліджено практику ЄСПЛ в правовій системі України.

У результаті роботи були зроблені наступні висновки:

Найважливішим аспектом проблеми правової природи рішень ЄСПЛ є питання верховенства права цих рішень. Одні експерти вважають, що дія Європейського суду не спрямована на створення правових норм, а має виключно юридичну силу та тлумачення, інші - дотримуються протилежної точки зору і відзначають законодавчий елемент у остаточних рішеннях ЄСПЛ

ЄСПЛ пристосовує норми Конвенції до реалій, що змінюють суспільно-правові умови і, по суті справи, наповнює конвенційне регулювання новим змістом. При цьому слід підкреслити, що ЄСПЛ не виходить за встановлені Європейською конвенцією про захист прав людини і основних свобод і протоколами до неї правові рамки.

В юридичній науці на сьогоднішній день немає єдиної думки відносно того, що з себе представляють правові позиції ЄСПЛ.

Слід відмітити, що при дослідженні ролі Європейського Суду з прав людини більшість авторів аналізували його діяльність переважно в плані визначення стадій проходження скарги, правил юридичної техніки, використовуваної ЄСПЛ і наслідків його рішень для національних правових систем.

До теперішнього часу інтенсивно досліджувалися в основному прикладні проблеми діяльності ЄСПЛ. Більшість досліджень, присвячених Європейському Суду з прав людини та його рішенням, проводяться на галузевих рівнях, а на загальнотеоретичному рівні монографічних досліджень не проводилося.

Юрисдикцію Європейського Суду можна розділити на предметну і територіальну.

Предметна юрисдикція ЄСПЛ - це ті права, для захисту яких заснований контрольний механізм Ради Європи.

Територіальна юрисдикція Європейського Суду з прав людини обмежена територіями держав-членів Ради Європи. Тому можна сказати, що юрисдикція ЄСПЛ дорівнює сумі територій держав-учасниць Конвенції. Однак в ряді випадків, юрисдикція ЄСПЛ може перевершувати кордони держав-учасниць.

Контрольний механізм, створений відповідно до Конвенції, є наднаціональною владою, що означає, що його рішення мають обов'язкову силу по відношенню до учасників конвенції.

Внаслідок цього, держави, які підписали і ратифікували Європейську Конвенцію про захист прав людини і основних свобод, і, таким чином, створили Європейський Суд з прав людини, тим самим поступилися частину своєї юрисдикції, свого суверенітету на користь міжнародного судового органу, що має права виносити обов'язкові рішення в даній області.

Дана ситуація не може не призводити до конфліктів і колізій між урядами окремих держав і наднаціональними органами. Міжнародні та національні інститути почали конкурувати за більш ефективну і дієву захист прав і свобод людини. Очевидно, що міжнародні органи знаходяться в більш вигідному становищі, так як основним порушником прав людини є держава і його органи. Національні суди є частиною державної системи, тому виникає ризик несправедливого судового рішення. Міжнародні Суду в цьому плані

більш незалежними і неупередженими, що і призвело до необхідності їх установи.

Виконання ухвал ЄСПЛ відбувається двома способами. По-перше, держава-відповідач має відновити порушені права потерпілого, тобто прийняти індивідуальні заходи. У більшості випадків з цією метою ЄСПЛ присуджує справедливую компенсацію заявникові. По-друге, держава повинна змінити законодавство і судову практику, що послужили підставою звернення позивача, тобто вжити заходів загального характеру. Інакше не буде досягатися основна мета Європейського Суду - адаптація національного права до європейських стандартів захисту прав і свобод людини.

Нагляд за виконанням державою-відповідачем рішення ЄСПЛ здійснює Комітет Міністрів Ради Європи. Судовий акт Європейського Суду передається з супровідним листом Секретаріату в даний орган, який потім передає його представнику держави-відповідача. Якщо останнє не приймає необхідних заходів по відновленню порушених прав, то Комітет Міністрів передає ЄСПЛ на розгляд питання про те, чи порушила держава-член Ради Європи своє зобов'язання, закріплене статтею 46 Конвенції. Якщо ЄСПЛ підтверджує факт порушення, то Комітет Міністрів повинен вжити відповідних заходів по відношенню до члена Ради Європи.

Відповідно до ст. 9 Конституції України перевагою користуються норми міжнародного договору, тобто європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод. посилання на рішення ЄСПЛ можуть також підтверджувати положення національного законодавства. У таких випадках судові рішення, що містять посилання на норми міжнародного права та міжнародні договори, виглядають більш стандартизованими та аргументованими.

Рішення і практика ЄСПЛ, також як і висновки і рішення Конституційного Суду України, в рівній мірі є обов'язковими для виконання на всій території України.

Питання тлумачення та застосування національного законодавства можуть бути предметом розгляду ЄСПЛ за вказаних обставин не відповідності законодавства принципу верховенства права та його складової - принципу правової визначеності. Так, наприклад, у справі Щокін проти України Суд дійшов висновку, що втручання у майнові права заявника було незаконним для цілей статті 1 Першого протоколу до Конвенції, з урахуванням вимог до «якості закону», та наявних обставин застосування законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Абашидзе А. Х., Алисиевич Е. С. Европейская система защиты прав человека. Москва: Издательство Юрайт. 2018. С. 140.
2. Буткевич В. Г. Судовий захист прав людини. Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової. Київ: Реферат. 2007.
3. Венская конвенция о праве международных договоров: принята 23 мая 1969г. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/law_treaties.shtml (дата обращения : 05.10.2020).
4. Головін А. Конституційне правосуддя: вчора, сьогодні, завтра. Вісник Конституційного Суду України. 2011. № 4–5. С. 8.
5. Деякі питання застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини в Україні https://minjust.gov.ua/m/str_14103
6. Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_RUS.pdf (дата звернення: 05.10.2020).
7. Европейский суд по правам человека. Избранные решения: в 2 т. Москва: НОРМА, 2000. Т.1. С. 204.
8. Европейский Суд по правам человека: 50 вопросов о работе ЕСПЧ. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/50Questions_RUS.pdf (дата обращения: 05.10.2020)
9. ЕСПЧ с начала года принял 29 решений по делам против Украины <https://www.unn.com.ua/ru/news/1870433-yespl-z-pochatku-roku-ukhvaliv-29-rishen-u-spravakh-proti-ukrai-ni>
10. Євграфов П. В. Правотлумачення Європейського суду з прав людини і його значення для національного конституційного судочинства. Вісник Конституційного Суду України. 2005. № 6. С. 82.
11. Загальна декларація прав людини (1948 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 05.10.20)

12. Задирака Н., Січко К. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини як джерел адміністративно-процесуального права України. *Юридичний вісник*. 2014. №2. С. 323.
13. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2006. № 30. Ст. 260.
14. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр#Text>
15. Зорькин В. Д. Современный мир, право и Конституция. Москва : Норма. 2010. С. 544 .
16. Игнатенко Г. В., Тиунов О. И. Международное право. Москва: НОРМА. 2013. С. 752 .
17. Інформаційний лист Вищого Господарського Суду України від 22.04.2016 № 01-06/1444/16 Про Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, юрисдикцію та практику Європейського суду з прав людини. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1444600-16#Text>
18. Исмаилов К. Ю. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на систему джерел права України . *Держава і право*. Випуск 51. С. 120.
19. Кабмин создал комиссию по выполнению решений Европейского суда по правам человека. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2020/04/1/7246071/>
20. Карташкин В. А. Права человека: международная защита в условиях глобализации : монография. Москва: НОРМА. 2016. С. 287 .
21. Когда решение ЕСПЧ считается полностью выполненным, разъяснил ВС. URL: <https://zib.com.ua/ru/pda/142784.html>
22. Колісник О.В. Удосконалення здійснення судочинства в Україні в контексті практики Європейського суду з прав людини. *Науковий*

- вісник Чернівецького університету : Збірник наук. праць. Вип. 474. Чернівці, 2008. С. 46–51.
23. Конвенція про Європейське Економічне Співробітництво 1948 р. URL: <http://2tudie2.in.ua/idpzk-2hporu/3771-konvenc3a-pro-3evrope32ke-ekonomchne-2pvrobtnictvo-1948-r-ta-3i3i-o2novn-polozhenn3a.html>.
 24. Конституційний суд України: Рішення. Висновки. 2002-2003. Кн. 4. Відповід.редакт. канд..юрид.наук. П.Є.Євграфов. Київ: Юрінком Інтер. 2004. 584 с.
 25. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. №. 30. Ст. 141.
 26. Лист Вищого адміністративного суду «Щодо адміністративних позовів майнового характеру» від 18.01.2012 р. № 165/11/13-12 URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ASS00120.html
 27. Лист Вищого адміністративного суду «Щодо строків оскарження рішення контролюючого органу про нарахування грошового зобов'язання» від 01.11.2011 № 1935/11/13-11 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1935760-11#Text>
 28. Лукашук И. Право международной ответственности. Москва: Волтерс Клувер. 2004. С. 432 .
 29. Марченко М. Н. Европейский Союз и его судебная система. Москва: Проспект. 2012. С. 288 .
 30. Минченко Р. Окремі аспекти провадження щодо перегляду Верховним Судом України судових рішень. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої пам'яті Ю. С. Червоного: Актуальні проблеми права та процесу (Одеса, 17 грудня 2010р.). Одеса: Фенікс. 2010. С. 290 .
 31. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.). URL: http://zakon3.rada.0ov.ua/law2/2how/995_042.

32. Наказ Міністерства доходів і зборів України від 25. 12. 2013 № 848 «Про затвердження Порядку оформлення і подання скарг платниками податків та їх розгляду органами доходів і зборів». *Офіційний вісник України*. 2014. 07 лют. (№ 10). С. 253.
33. Наказ Міністерства фінансів України від 19.11.2012 № 1203 «Про затвердження Положення про порядок подання та розгляду скарг платників податків органами державної податкової служби». *Офіційний вісник України*. 2012. 29 груд. (№ 98). С. 163.
34. Новосельська Л.І. Переваги та недоліки Податкового кодексу України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21. 5. С. 272.
35. О вопросах внедрения в национальное судопроизводство практики Европейского суда по правам человека. *Юридическая практика*. Вып.45. 2007. 16 нояб. С.70.
36. Пархета А.А. Специфіка застосування рішень Європейського суду з прав людини у правовій системі України. «*Вісник Вищої ради юстиції*». № 1 (13). 2013. С.273.
37. Постанова Вищого господарського суду України від 08 жовтня 2010 р. по справі № 13/212. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: www.re3e2tr.court.0ov.ua.
38. Постанова Вищого господарського суду України від 29.11.2011 р. у справі № 22/5009/3458/11. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: www.re3e2tr.court.0ov.ua.
39. Постанова Київського окружного адміністративного суду від 19 грудня 2013 року у справі № 810/6770/13-а за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Термінал Бровари» до Міністерства доходів і зборів України про визнання протиправною бездіяльності відповідача. URL: <http://re3e2tr.court.0ov.ua/Review/36529807>.
40. Практика Европейского суда по правам человека по рассмотрению дел в отношении Российской Федерации. Москва. 2015.

41. Практика Європейського суду з прав людини як джерело національного права. Дніпро: Ліра ЛТД. 2017. С.100.
42. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
43. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підстав перегляду судових рішень: Закон України від 11 лютого 2010р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/law2/show/4847-17>
44. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/c0ibin/law2/main.c0i?nre0=475%2F97-%E2%F0>.
45. Про судові рішення у цивільній справі: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 14. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/law2/show/v0014700-09>
46. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 р. № 1. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/law2/show/v_001700-09
47. Проблеми гармонізації оподаткування в Європейському Союзі. URL: <http://www.sta.lviv.ua/index.php?id=697>.
48. Проблеми й перспективи розвитку правової системи України в умовах глобалізації. *Вісник Академії правових наук. № 2014. № 1(76) С. 225.*
49. Проблеми реалізації прав і свобод людини і громадянина в Україні. За ред. Оніщенко Н.М., Зайчук О.В. Київ: Юридична думка. 2007. С. 265.
50. Пушкар П.В. Короткий огляд ієрархії судової практики Європейського суду з прав людини, її джерел та юридичної сили. *Вісник Верховного Суду України. № 6 (178). 2015. С. 50.*

- 51.Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Волохи проти України»: від 02.11.2006 р. (заява № 23543/02). URL: <http://www.khp0.or0.ua/index.php?id=1179487> 257.
- 52.Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» : від 21.02.1986 р. URL: <http://www.eurocourt.or0.ua./article.a2p?aldx=534>.
- 53.Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Інтерсплав проти України» : від 09.01.2007 р. (заява № 803/02). URL: <http://lawua.info/jurdata/dir131/dk131248.htm>.
- 54.Рішення Конституційного Суду України (справа про заощадження громадян) : від 10.10.2001 р., № 13-рп. 2001. *Офіційний вісник України*. 2003. № 40. Ст. 1895.
- 55.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням ТОВ «Торговий Дім «Кампус Коттон клаб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої ст. 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів): Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2002 року № 15-рп/2002. *Офіційний вісник України*. 2002. № 28. Ст. 1333.
- 56.Рішення КСУ у справі N 1-2/2002 від 9 липня 2002 року N 15-рп/2002 щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 Конституції України (254к/96-ВР) про поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі. *Офіційний вісник України*. 2002. 26 лип. (№ 28). С. 93. Ст. 1333.
- 57.Рожкова М. А., Афанасьев Д. В., Тай Ю. В. Порядок рассмотрения жалоб в Европейском Суде по правам человека. Москва: Статут. 2013. С. 567.
- 58.Слінько Т. М. Свобода вираження поглядів у рішеннях Європейського суду з прав людини та загальні критерії її обмеження. *Форум права*. 2009. №3. С. 585

- 59.Туманов В. А. Европейский Суд по правам человека. Очерк организации и деятельности. Москва: Норма. 2001.
- 60.Указ Президента України від 18 березня 2013 року № 141/2013 Про Міністерство доходів і зборів України. *Офіційний вісник Президента України*. 2013. 02 квіт. (№ 10) С. 4. Ст. 275.
- 61.Устав Совета Европы: подписан 5 мая 1949 г. URL : <https://rm.coe.int/1680306055> (дата звернення: 05.10.2020).
- 62.Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методич-ний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. Київ. 2015.С. 208.
- 63.Хаустова М. Г. Проблеми організаційно - правового забезпечення гармонізації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Проблеми законності. Академ. зб. наук. пр. / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків: Нац. унів. «ЮАУ». 2013. Вип. 121. С. 137.
- 64.Цветков И.В. Налогоплательщик в судебном процессе. Практическое пособие по судебной защите. Москва: Волтерс Клувер. 2004. С.49 .
- 65.Чорный Е. Образцово-наказательные решения. *Юридическая практика*. Практика Евросуда. 2019. 20 груд. Вып. 52. С. 70.
- 66.Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. Київ. Реферат. 2007. С.640.
- 67.Шевчук С. Судовий захист прав людини. Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Київ: Реферат. 2007. С. 848.
- 68.Ядрихинский С.А. Защита прав и законных интересов налогоплательщиков – юридических лиц (финансово-правовой аспект): дисс канд. юрид. наук: 12.00.14 Москва: НОРМА. 2007. С.224.
- 69.Яковюк І. В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз. Харків: Право. 2013. С. 760 .

70. Ganna Yudkivska. Judges' CVs are available on the ECHR Internet site.
URL: https://www.echr.coe.int/Documents/CP_Ukraine_ENG.pdf
71. Harris D., O'Boyle M. Law of the European Convention on Human Rights.
Oxford. 2014.
72. The pilot-Judgment Procedure. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Pilot_judgment_procedure_ENG.pdf (дата звернення: 05.10.2020).